

putare P. C. ut in scena uideris, homines consceleratos impulsu deorum terreri furiarum
 tedis ardentibus, sua quemq; fraus suum scelus de statu ac mente deturbat. Hæ sunt impio-
 rum furia, hæ faces, hæ flammæ. Ex rerum etiam ignoratione procedere Cleanthes docet,
 Ineruditi
 Inconstantia
 Aristagoras
 qui dicebat ineruditos tantum forma differre à bestijs. Inconstantia quoq; propositi magno-
 pere stultitiam mentisq; leuitatem arguit. Ex quo Seneca inquit: Vide quam magna res sit
 constantia, & in suo proposito perseverantia: ut autoritatē habeat etiam inertia pertinax.
 Item præter decorum & tempus & locum res agere: ut de Aristagora Milesio legitur apud
 Tarreum in prouerbij. Is quum legatus Milesiorum Lacedæmoniam auxiliij petendi gra-
 tia contra Persas uenisset: ueste sumptuosissima, unguentisq; delibutus concionari in mise-
 ria ac necessitate patriæ cœpit: ex quo prouerbium manauit, οἴκοι τὰ μιλῆσια: domi Milesia.
 hoc est, domi & in ocio hæc faciēda. Tales etiam uiros Persius notat, quum sollicitos reos
 deridet, qui superstiosa quadam eloquentia sese defenditabant. Crimina rasis Librat in an-
 tithetis, doctas posuisse figuras Laudatur: bellum hoc: bellum hoc: an Romule ceues? Men-
 moueat? quippe & cantet si naufragus, assem Protulerim? cantas quum fracta te in trabe pi-
 ctum Ex humero portes? Sic enim mos erat antiquitus. Iuuenal. Naufragus assem Dum ro-
 gat, & picta se tempestate tuetur. Horat. quoq;, Si uis me flere dolendum est Primum ipsi
 tibi. Sophocles prætor in sermone de re grauissima cum eius collega Pericle, trāseunte pue-
 ro ait: O pulchrum puerum Pericle. Quæ autē sequuntur factio contingunt. Metellus Pius
 in iuuentute continentissimus, in senectute luxuriosissimus. Antiochus magnus, in securi-
 tate sobrius, in sollicitudine lasciuus. In bello enim cōtra Romanos periculossimo, captus
 amore uirginis debacchabatur. Quem uero nos uidimus: Paulus pontifex in paupere car-
 dinalatu liberalissimus, in diuite pontificatu illiberalissimus. Sunt & inertes quidam in hoc
 numero, qui nulla unquam aduersitate, nulloq; rerum euentu erudiuntur: ut M. Antonio
 contigit. Is, ut ait Sallustius, uacuis omnino à curis fuit, nisi instantibus. Nostro autem se-
 culo Renatus Siciliae rex, rebus excidens, tot bellis calamitatibusq; afflicto, uel in extre-
 ma senectute nunquam iocos amoremq; dimisit. De his Seneca dicit, quod stultitia semper
 iuuenescit, stultiq; semper uiuere incipiunt. Ambrosius in sermone: Stultorum ac prauorum
 hominum iubet uitare consortia, præstareq; dicit, ab illis odio haberi, quam cum illis con-
 uersari. Apollonius Tyaneus, ut est author Philostratus, uiros huiusmodi, quamuis poten-
 tes, non solum fugiebat, sed ne quidem ab illis dignosci cupiebat. Xenophon quoq; com-
 ment. III. Socratem ponit, stultos neglectos & ignauos, etiam si cæteris careant uitij, ad
 amicitiam nullo pacto recipiēdos esse censere, quod minime ενσύμβολοι existant, id est, non
 facile ad commune mutuumq; officium conferentes.

R. VOLATERRANI COMMENTARIORVM
 VRBANORVM LIB. XXIX.

QVOD ANIMADVERSIō ANTE OMNIA SIT NECESSARIA.

DE IUSTITIA.

Iustitiæ
 imago

VVM de iustitia inter Aristotelica postea sim dicturus, nunc tantum
 flosculos in ea delibabo: ac primum, quam necessaria sit in delinquen-
 tes animaduersio. Chrysippus imaginem eius fingit forma uirginali,
 ad spectu uehemēti, luminibus oculorum acrioribus: Quod uidelicet
 magistratum in improbos seuerum ac rigidum esse oporteat. Plato
 de repub. τὴν δίκην διδόναι, μεγίστη κακῶ ἀπαλλαγὴ. σωφρονιστὶ γὰρ καὶ δι-
 καιοτέρως ποιεῖ, καὶ ἰατρικὴ γίνεται ποικιλίας ἢ δίκην ἐκείνο γε οὐδεὶς οὔτε θεῶν οὔτ'
 ἀνθρώπων πολὺ λέγει, ὡς ἀδικεῖν οὐδ' ὀστὸν δίκην. Dare pœnas maximi
 mali euitatio est: facit enim alibi prudentiores & iustiores: & medicina quadam iniquita-
 tis ipsum est iudicium. Illud uero neq; deorum neq; hominum ullus dicere audebit: ut ab
 eo qui iniuste egerit, pœna non sit exigēda. Idem: Castigare noxium enim oportet, non ob
 præteritum delictum, quum id corrigi nequeat: sed ne iterum peccet, tum ne ipsius exem-
 plo cæteri quoq; peccent. Homerus quoq; in Odysseæ χ. οὐκ ὄσιν καταλλίοισιμ ἐπὶ ἀνδράσιμ
 ἐν χεῖράσιν, τὸ σθε μοῖς ἐδάμασσε θεῶν καὶ χέτλια ἔργα. Hos lugere nefas, qui dijs ultoribus ipsis
 Ob sua

Ob sua dementes perierunt impia facta. Idem in Odyssæ lib. 2. Οὐ μὲν χέτλια ἔργα θεοὶ μάλα
 καὶ ἐπὶ δεινὰ, ἀλλὰ δίκην τίσει καὶ αἵσιμα ἔργ' ἀνδρῶσιν. Cœlestes hominum non impia fa-
 cta tuentur: Quin plectunt æquamq; ferunt pro crimine pœnam. Idem. Αλλ' ὁ μὲν ὡς ἀπό-
 λαιε, θεὸς δ' ἐκτυφλώσει. Hunc deus, ut pereat, priuabit lumine mētis. Vlysses enim de pro-
 cis loquitur. Nam pœna hæc omnium maxīma est. Ex quo in libris Regum simile huic di-
 citur. Infatua domine consilium Achitophel. Idem poeta. Εἶπερ γὰρ τε καὶ αὐτὶκ' ὀλύμπιθ'
 οὐκ ἐτέλεισεμ, εἴτε καὶ ὄψε τέλει, σῶν τε μεγάλῳ ἀπέλισεμ. Iuppiter haud quamuis subito sit cri-
 minis ultor, Fœnore post illud longe grauiore recenset. Quod Cæsar in cōmentarijs pul-
 cherrime imitatus, ait. Consueuere dij immortales, quo grauius homines ex mutatione re-
 rum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci uelint, ijs secundiore interdum res ac diutur-
 niozem impunitatem concedere. Hyperides. Occurrere oportet iniuriæ, quod si inuetera-
 uerit, quemadmodum cōnutritum morbum, uix extingues. Antiphontis optima sentētia,
 minime tamen obseruata. Οὐ δίκαιοι οὐτ' ἔργῳ ἀμαρτῶντα ῥήματι σωθῆναι, οὐτ' ἔργῳ ὀρθῶς πλά-
 ξοντα, διὰ ῥήματα ἀπλέει. τὸ μὲν ῥῆμα τῆς γλώσσης ἀμαρτημα ὄβι, τὸ δὲ ἔργον τῆς γνώμης. Non fas
 te peccantem ob uerba seruari, sicuti neq; recte agentem ob uerba tantum perire, uerbum
 enim linguæ peccatum, res uero animi. Pythagoras. αἰεὶ μὴ κολάζοντες κακοὺς, εὐόλοντα κεί-
 νῳ τῶν ἀγαθῶν. Qui non plectunt malos, uolunt bonis iniuriām inferri. Seneca idem mu-
 tuatus, ait. Qui parcat malis, probis nocet. Cambises, ut ait Valerius, Iudicem alioquin sibi
 charissimum, quod iniquam sentētiā tulisset, euestigio cōprehēdi, ac eius pelle discerpta
 tribunal consterni iussit. Cato & Phocion præcipuis amicis, teste Plutarcho de ciuilibus
 præceptis, quandoq; reipub. causa aduersabantur, nec ullum priuatū aduersariū ob remp.
 habuerunt. Idem in eodem libro ait. Timoleon Corinthius cum monendo fratri persua-
 dere non posset, ut tyrannidem poneret, eius interfectoibus adiutor fuit.

DIFFICULTAS IN SERVANDA IUSTITIA.

DEMOSTHENES. πάντων δυσχερέστατον τὸ πολλοῖς ἀρεσθεῖν. Omnium difficillimū
 multis placere. Demochares. Magis enim homines malorum reminiscuntur,
 quā bonorū ex magistratibus. Idq; merito. Nam hæc quod tanquā depositū
 aliquod reddant, laudare nō est opus; malorū uero tanquam rem depositam ac
 debitā, magistratu nō reddente, facile reminiscuntur. Cicero pro Flacco excla-
 mat. O conditiones miseras administrandarū ciuitatū, in quibus diligētia plena similtatū
 est, negligētia uituperationū, ubi seueritas periculosa, liberalitas ingrata, sermo insidiosus,
 adtentatio pernicioza, frons omniū familiaris, multorum animus iratus, iracūdiæ occultæ,
 blanditiæ apertæ: Veniētes prætores expectant, præsentibus inseruiūt, abeuntes deferūt.
 Chrysippus interrogatus, cur nō adcederet ad remp. Quoniam si male, inquit, curarē, dijs
 displicerem; si bene, hominibus. Refert Pausanias quod Isocrates tria præstitit miranda. *Isocrates tria
 præstitit mi-
 randa.*
 Primum sapientissimum, quod ad remp. nunquam adcessit, quum æquum in ea seruari nō
 posse conspiceret. Secundum laboriosissimū, quod annis x c i x . quibus uixit, discipulis
 nunquam caruit, semperq; docuit. Tertium libertatis amantissimum, quod audita apud
 Cheroneam Atheniensium clade, ob animi dolorem extinctus est. Ipse quoq; in orationi-
 bus sic ait. Ego uero iustitiām nullo modo doceri posse, neque artem ipsius ullam prorsus
 existimo, ut ij qui male sunt à natura instituti, ad eam dirigantur.

QUOMODO IUSTITIA RECTE IN REP. SERVABITVR.

PICTETVS. Si rectum uis facere iudiciū, neutrā cupias partē cognoscere,
 sed causam ipsam. Minime quidem in iudicio errabis, si ipse in uita nō erras.
 Bion. Oportet is qui à magistratu discedit, nō ditior, sed gloriosior factus sit.
 Agatho. Trium rerum reminisci magistratū oportet: Quod hominibus præ-
 sidet, Quod secūdam leges præsidet, Quod nō semper præsidet. Solon. ἀρχε
 πρώτον μαθῶν ἀρχεῖν. Disce regi prius quā regere. Lysias. Eandem habere iudices mentē
 decet, ac legislatorem. Euripides. κακῶν ἂν αἱ πόλεις ἐλασσόνων πηρόμεναι, τὸ λοιπὸν εὐτυχίῳιεν
 ἂν εἴη τῶν δὲ κάμνυσσιμ' αἱ πόλεις, ὅταν ἐσθλὸς καὶ πρόδουμος ὦν μηδὲν φέρετ' ἄν' ἀκακίωνων πόλει.
 Ciuitates malis hominibus orbatæ, felicius in futurum agerent. In hoc enim plerq; urbes
 angūtur, cum uir bonus nihilo melius malis adsequitur. Hippodamus. In tris remp. partes *Tres resp.
 partes*
 diuisam esse oportet: primā, bonorū gubernatorū; Secūdam, militū; Tertiā, mœchanicorū.
 Primā rursus ordinū optimorū, ultimā inferiorū, Militum uero mediocrium. Prima item
 debet

debet imperare:ultima obtemperare:media uero utrumque pro tempore facere. Architas: Puto omnem communitatem constare ex tribus: Dominante, dominato, & legibus. Præterea meliorem imperare oportere:peïorem imperari. Aristides iustus interrogatus quid esset iustitia:nihil inquit alienum desiderare. Plato ad Architam:Dulce omnino rem priuatam tractare. Attamen considerare oportet,quod non tibi soli sis natus, sed partim patriæ, partim etiam amicis. Quod eleganter Seneca mutuatus expressit. Alijs,inquit,uiuat, oportet, qui sibi uult uiuere. Plato item: Ille bonus est medicus, qui plures tractauerit ægros. Iudex uero qui animos. Et ille natura non ualde sanus sit, oportet, si aliorum melius degustauerit curas, quoniã non corpore corpus curat. Sed animæ longe diuersa ratio, ipsa enim adfecta curare alias minime poterit, quoniam animam anima regit. Quapropter sanum esse iudicem decet:nec sibi conscium, sed in aliorum salute per ætatem exercitatum: quum iuuenes ob inexperientiam facile decipiantur, nimis indulgentes existant. Demosthenes: Δίκαιοι ὀργιλοτέρως ἔχουσι τοῖς μετ' εὐπρίας πνευσι, ἢ μετ' εὐδείας. ὅτι μὲν ἀνάγκη χρεία φέρει τῶν γνώμων πρὸς τοῖς ἀνδρωπίνως λογιζομένοις. οἱ δ' ἐκ πρῆσις πνευσι, οὐδεμίαν δίκαιαν πρόφασιν ἔχουσιν. πρὸς γὰρ κατὰ πρῆσιματα τοῖς ἐλευθέροις ἢ πρῆσι βιάζεται πρῆσι, ἐφ' οἷς ἂν ἐλέοιντο δίκαιοι τῶν ἢ πρῆσι σαώθῃσιν. Diuina hæc est sententia. Dicit enim: Fas est magis irasci aduersus iniquos diuites quàm pauperes. Necessitas enim ueniam aliquam habet apud humaniter iudicantes. Multa namque cogit liberos inopia facere, in quibus misericordiam iustius quàm pœnam inueniant. Menander: Qui præiudicium adfert antequàm audiat, malum se ostendit uirum. Sophocles: ἄνωγ' ἀμάρτυρον οὐδὲν ἀνδρώπων κακός. Non ex sententia peccans, nullus est malus. Plutarchus: πρὸς τῶν περὶ τῶν πρῆσιματων. Mediocritatem humanitatemque etiam in seruanda iustitia probat: exemplumque Cleonis & Themistoclis ponit, qui in repub. diuersa sententia ambo fuere. Alter enim adcessurus ad rēpub. amicis sese excusauit quod his nullus erat habendus respectus, lædique sapius eos ob principatum oporteret. Alter Themistocles quum esset in imperio, admonitus à quodam, ut æque omnibus se præstaret. Quin absit, inquit, ut ego dum potero non magis amicis faueam, cunctis in rebus, Similes igitur his in Romana republica Catonem & Cæsarem accepimus fuisse.

DE REFERENDA GRATIA

REFERRE gratiam ad iustitiam pertinere uidetur, quo nullum est magis, ut ait Cicero, necessarium. Sed & nullum quoque difficilius esse cōperimus, quia quæ ex liberalitate sponte damus, libenter damus: Quæ non sponte, non itē. Quod eleganter Hesiodus his uerbis expressit: ὅς μὲν γὰρ κερ' ἀνὴρ ἐδέλω, ὅς κ' ἄρ' μέγα δῶκ' αὐτῷ τῷ δῶκω καὶ τέρεται ὅρ' ἢ δ' ἀνὴρ. ὅς δ' ἔκερ' αὐτὸς ἔλπει ἀναδ' εἰναι πιδήσας καὶ τε σμικρὸν ἐδρτό τ' ἐπ' ἀχνύσσει φίλον κῆρ. Quisquis sponte dabit quamuis ingentia gaudet. Idem forte procax quisquam si postulat ultro, Vel minimum, hærebit morrens longeque grauatus. De hac igitur multa Seneca de beneficijs. Queritur, inquit Epicurus, nos esse ingratos, nec præterita inter bona connumerare, anxios tantum futurorum. Memoria itaque minimum tribuit, qui spei plurimum. Item, Beneficiū nullum perit, qui enim perdit computauerat: beneficiorum uero simplex ratio: si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Nemo beneficium in calendario scribit. Quapropter Gratias dicit tris ab Hesiodo positas: Aglaen, Euphrosinam, & Thaliā. At Homero autem unam ex his Pasithoan appellari, matrimonioque addici. Respiciunt se inuicem complexis dextris, ut redditio beneficij notetur. Hilares sunt, sicuti dantes & accipientes. Præterea uirgines, quæ sine spei conceptione detur. Vestibus fluentibus & lucidis, quod sine adligatione alterius aut obligatione tribuatur. Denique iuuenes, quia non debet beneficiorum memoria senescere. Tres sunt, promerentium uidelicet & reddentiū, & amborum simul. Item qui grate beneficium accipit, primam eius pensionem soluit. Quidam aliquid intempestiue subito remittunt, nihil se tales uelle debere testantur. Qui enim nimis cito soluere cupit, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus est. Beneficiū qui non potest sustinere, hoc est pro facultate sua reddendi animum non habet, non accipiat. Aliquando tamen non reddendum, quando uidelicet plus mihi detracturus sum quàm illi collocaturus: uel illi parum aut nihil redditum adcesserit, mihi multum ereptum fuerit. Et hæc quidem ille in eodem libro diuersis in locis. Ingrata enim omnis natura mortalium est. Quod si recensere uelimus exempla, superuacuum quidem, reperimus omnis ferè populos suis de se benemerentibus ciuibus ingratos

Iustitia qd sit

Cleon
Themistocles

Gratie tres

gratos extitisse. Conādam igitur omnibus uiribus ex Apostoli præcepto: nemini quicquā debere, quo nihil magis in terris nos deo proximos facit: quodq; is tantum assequi poterit, qui cupiditati modum statuerit, paruoq; admodum contentus fuerit.

DE LEGISLATORIBVS AC LEGIBVS.

LEGES quoq; adcedunt iustitiæ, quas alijs alijs populis dedere. Gymnosophi-
stæ Indis, Prophetæ seu sacerdotes Ægyptijs, Chaldæi Babylonijs, Magi
Persis, Druidæ Gallis, Zaleucus Locrensis, Moses Hebræis, Solon Athe-
niensibus, Lycurgus Lacedæmonijs, Minos Cretensis, Phido Corinthijs,
Zamolxis Getis, Androdamus Rheginis, Hippodamus Milesijs, Carondas
Thurijs, Philolaus Thebanis, Phaleas Carthaginensibus. Apud Romanos uero primus
P. Papius regias leges in unum cōtulit. Deinde Appius Claudius Regilianus Decemuir,
cuius maximum consilium in XII. tabulis cōscribendis fuit. Post hunc eiusdem familiae
Appius Claudius Cētimanus, qui R. literam inuenit, actiones scripsit, & primum de usur-
pationibus, qui liber non extat. Post hos Sempronius Catus, Deinde Scipio Nasica, qui
optimus à senatu iudicatus, & cui publice domus in sacra uia data est, quo facilius consuli
posset. Demum Q. Mutius, qui ad Carthaginenses missus est legatus: quum essent duæ
referre positæ, una pacis, altera belli, arbitrio sibi dato utram uellet referre, Romam utrāq;
sustulit, & ait: Carthaginenses petere debere utram mallent accipere. Post hos fuit T. Co-
runcanus, qui primus profiteri cœpit, cuius tamen nullum scriptum extat. Deinde Sextus
Ælius & frater eius P. Ælius, ambo Coss. Deinde Cato Porciæ familiae princeps, cuius
extant libri. Postea M. Mutius & L. Brutus & P. Manilius ius ciuile fundauerunt. Ex
his Mutius consularis fuit, & decem libros reliquit. Brutus prætorius VII. Manilius con-
sularis & ponti. maxi. III. Ab his profecti sunt P. Rutilius Rufus Cos. Romæ, & Asiæ
Procos. Et Publius Virginius & Quintus Tubero ille Stoicus Panfæ auditor ac Consul.
Et Sextus Pompeius Pompeij magni patruus. Eodem tempore Cælius, qui plus eloquen-
tiæ quàm scientiæ iuris operam dedit. Et Lucius Crassus Mutianus, P. Mutij frater illius
quem Cicero iuriconsultorum disertissimum dicit. Post Qu. Mutius P. filius pont. maxi.
ius ciuile in XV III. libros redegit. Mutij auditores fuere complures, sed præcipuæ au-
thoritatis Aquilius Gallus, Lucius Balbus, & Sextus Papius. Deinde Ser. Sulpitius, qui
in causis perorandis post Ciceronem primum obtinuit. locum, reprehensus à Qu. Mutio
quod ius non intelligeret, iuri operam dedit, reliquitq; CLXXX. libros de iure ciuili.
A Seruij disciplina manauerunt Alphenus Varus, C. Flauius, A. Ophilius, T. Celsus,
Aufidius Sura, Aufidius Mamusa, Flauius Priscus, C. Atteius, Antistius Labeo Paternus,
P. Celsus. Libri digesti fuerunt ab Aufidio Mamusa. Ex his Alphenus cōsul fuit, & Ophi-
lius equ. ordin. qui edictum prætoris diligenter primus composuit. Fuit eodem tempore
Trebatius Cor. Maximi auditor. A. Cefellius, Qu. Mutius Volusij auditor Quæstorius.
Consulatum enim renuit offerente Augusto. Ex his Trebatius peritior, Cefellius eloquē-
tior. Ophilius utroque doctior. Deinde Ælius Tubero, qui postquam accusauit Q. Li-
gariū, nec obtinuit apud C. Cæsarem, à causis agendis ad ius ciuile transijt. Post hunc
Atteius Capito, qui consul fuit, Ophiliij imitator, & annum sic diuisit, ut Romæ sex men-
sibus cum studiosis esset, & totidem in secessu in conscribendis libris, ideo uolumina sexa-
ginta reliquit. Labeo ingentis doctrinæ fiducia, ut qui operam philosophiæ dederat, plu-
rima innouare instituit. Masurius Sabinus Atteio Capitonis successit, Labeoni Nerua,
qui fuit Cæsari familiarissimus. Masurius Sabinus eques Roma. publice primus scripsit.
Hoc beneficium à Tyberio Cæsare dari cœpit. Nam ante Augusti tēpora publice respon-
dendi ius à principe nō dabatur, sed qui fidutiā studiorum suorū habebant, consulentibus
respondebant: neq; responsa utiq; signata dabāt, sed plerunq; ipsis iudicibus scribebāt, aut
testabantur qui illos consulebant. Primus Augustus ut maior iuris autoritas haberetur,
constituit, ut ex autoritate iuris responderent, Et ex illo tempore peti hoc pro beneficio
cœpit. Quapropter optimus princeps Hadrianus quum ab eo uiri prætorij peterēt, ut sibi
respōdere liceret, rñdit, eis hoc nō peti, sed præstari solere, & ideo si quis sui fidutiā haberet
se populo ad respōdendū præstaret. Igit Sabino cōcessum est à Tyberio, ut populo respō-
deret, cui quā amplæ facultates nō essent, à suis auditoribus sustētatus est. Sabino successit

Legislatores

P. Papius

Ap. Claudius

Claudius

Centimanus

Sempronius

Catus

Qu. Mutius

T. Coruncanus

Sex. Aelius

Catus

M. Mutius

L. Brutus

P. Manilius

P. Rutilius

P. Virginius

Qu. Tubero

Sex. Pōpeius

Cælius

L. Crassus

P. Mutius

Qu. Mutius

Aquilus

Gallus

Lucilius

Balbus

Sex. Papius

Ser. Sulpitius

Alphenus

C. Flauius

Digesti libri

ab Aufidio

A. Ophilius

Trebatius

A. Cefellius

Qu. Mutius

Aelius Tu-
beroAtteius Ca-
pito

Labeo

Masurius

Sabinus

Nerua

Cassius Longinus Cassius Longinus Tuberonis ex filia nepos, quæ neptis fuit Seruij Sulpitij. Is consul extitit in Cincino sub Tyberio, à quo propter auctoritatem è ciuitate pulsus fuit, & ab imper. Vespasiano reuocatus diem obiit. Neruæ successit Proculus. Fuit & eodem tēpore Nerua alius, & alius Longinus eq. Rom. ac prætorius: sed Proculi auctoritas maior extitit. Nam qui successere partim Proculani, partim Cassiani appellati sunt, quæ origo à Capitone & Labeone cœperat. Cassio Cælius Sabinus successit, qui plurimū sub Vespasiano potuit. Proculo successit Pegasus, qui sub Vespasiano præfectus urbis fuit. Cælio Sabino Priscus Labienus. Pegaso Celsus. Celso patri Celsus filius & Priscus Neratius, qui utriq; Coss. fuere. Prisco Labieno Eburnus Valens, & Tullianus, ac Saluius Iulianus. Post hos uero turba plurima, quorum princeps Papinianus Scauolæ discipulus, fisci aduocatus sub Severo imperatore: deinde Vlpianus, Paulus, Modestinus, Caius, alijq; complures, qui sub Alexandro fuere, quosue in Vlpiano commemorauit. Leges quoque uariæ fuere. Ius in primis naturale omnibus cōmune animantibus. Ius gentiū, quo humanæ gentes utuntur. Ius ciuile, quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, & auctoritate prudentium uenit. Plato, ut ex Timæo, Phædro, & Gorgia colligitur, quatuor legis species ponit: diuinam, quam prouidentiam uocat: cœlestem, quam fatum; tertiam, mouentē, quæ naturæ est: quartam, humanam, quæ prudentium sit. Cicero pro Cluentio. Est enim magistratus legum, iudices, legis interpretes: serui legum sumus, ut liberi esse possimus. Idem pro Sextio. Quodam tempore homines nondum neq; naturali, neque ciuili iure descripto, fusi per agros atq; dispersi, uagabantur: tantumq; habebant quantum manu ac uiribus per eadem eripere potuissent: qui uero ingenio ac uirtute præstiterunt, genus indocile unum in locum congregauerunt, eosq; ex feritate illa ad iustitiam & mansuetudinem transtulerunt. Hinc respu. domusq; cœptæ. Leges ac iudicia seuera rempublicam Romanorum olim seruauerunt. Quapropter, ut ait Pedianus, adolescentiores laudem ex accusatione principum uirorum sibi omniū concessione acquirebant. Sic Clodius Catilinam. Sic Iulius Cæsar annorum $\times \times \text{I}$. Cor. Dolobellam, & eiusdem ferè ætatis Asinius Pollio Catonem. L. Crassus Carbonē. Cn. Furius M. Aquilium. Accusatorū temeritas, ut ait Martianus ad S. C. Turpilianum, tribus modis detegitur, totidemq; pœnis subiicitur: aut enim calumniantur, aut præuaricantur, aut tergiuersantur. Primum est, falsa crimina intendere. Secundum est, uera crimina abscondere, quādo corrupti ab altera parte. Tertiū in uniuersum ab accusatione desistere. Iudices, teste Pediano, annos L. equestris tantum ordinis lege Sempronia fuere: deinde ob eorum turpitudinem lege Aurelia, ad tria genera reducti sunt ad senatores, equites, & trib. Ærarios. donec Cæsar, ut ait Tranquillus, ad duo genera reduxit, equites & senatores. Trib. Ærarios sustulit. Conueniebāt in forum, ubi per tabellas sententias proferētes in cistam cōferebant. Damnationis θ fuerat signum, absolutionis autem A. Hæc apud prætorē uersabatur, ac deinde recitabatur. Reus mane eodē ueniebat, barba, capilloq; obsoletus, adolescentium conuicijs saepe laceratus, ut planè indicat Liuius $\times \times \times \text{I} \times$. de P. Scipione: eiq; licebat testimonium uitæ laudatores adducere, plures etiā patronos habere, supplicareq; ac misericordiam omnibus uijs implorare. Horæ tres ei ad dicendum dabantur, actori autem duæ: qui in fine, Dixi, pronuntiabant. Iudicum numerū ex multis electis in urnaq; positis sortiebantur apud prætorem per pilulas manu pueri, licebatq; parti utriq; ex quolibet ordine quinq; magis suspectos reijcere. Ita ut L. I. remanerent, numerus deinde ad centum perductus. Eeditij uocabantur iudices quos pars altera elegit, ideo parum fide probati. hos Cicero pro Muræna saepe cōmemorat. Comperendinatio, teste Pediano, erat ab utrisq; litigatoribus inuicem sibi denūciatio in perendinum diem. Sæctor æstimator redemptorq; bonorū damnati, qui spe proprij lucri bona omnia in auctione uēdebat, in arariumq; mittebat. huic enim illa à prætore dabatur. Accusationes in albo iudicū proponebantur. Erat enim album nō solum iudicū, sed omniū magistratuū: paruū ante ædis cōfectū albū, ubi ab eis edicta proponebant. Diuinatio, erat accusatio, ubi sine testibus & tabulis agebatur, iudicesq; propterea argumēta sequerētur, ac coniecturas, quasi diuinarēt. Acceptilationē, ait Modestinus, esse liberationē per mutuā interrogationē qua utrisq; cōtigit nexi absolutio. Nexi, teste Varrone, sunt liberi, qui suas operas in seruitutē pro pecunia debita dabāt. Eos demū tollēdi causa fuit P. Veturius adolescēs, q nexus ob æs alienū, cū creditoris Papirij libidinē pati nollet, ac ppterea uerberatus rem ad senatū detulit.

detulit, ille in carcerem ductus est. Ius gētium ita Romanis obseruatum, ut sine iustissimis
causis nunquam bellum inferrent, nunquam legatos uiolauerint, uiolatos acerrime uindi-
cauerint. Legatos Apolloniatum Romæ quidam iuuenes pulsassent, capti sunt, &
Apolloniatis traditi, ut author Lilius x v. Idem lib. v. tres Fabios memorat, M. Fabij
Ambusti filios legatos Clusium ad Gallos missos nunciatum, ut à bello sociorum abstine-
rent, ac unum ex his ducem Gallorum interemisse: quare ex postulatione Gallorum Ro-
mani Fabios dedere cogitabant, nisi plebis fauor familiæ nobilitatem tutatus esset. Vetur-
rius & Posthumius Coss. Samnitibus dediti quanquam non recepti fidem publicam li-
berauerunt. Mancinus item Numantinis. At contra suos & ipsi legatos à Fidenatibus, à
Teuca regina, à Gallis Senonibus interfectos, à Tarentinis pulsatos, qui ad querendum
iniurias missi erant, quod hi classem eorum diripiissent, simul & præfectum occidissent,
acriter omnes uindicauerunt.

De iure gen-
tium
Legati Apol-
loniatium
Fabij tres
legati
Fidenates
Teuca
Galli
Tarentini

LEGES PLATONIS.

PLATONIS leges ad hunc locum epitomare mihi uisum est. In his enim
instituit quales esse debeant in repub. ciues, quomodo institui. In libris au-
tem de Repub. instituit ferè Remp. imaginariam quandam, nec facilem
inuentu, nec ab hominibus obseruatu. In primo igitur libro uidetur casti-
gare uelle Lycurgi leges ac Minois, quæ belli potius causa uidebantur
scriptæ. Cum contra esse debeant leges, ob pacis studia ferendæ, propter
quam bellum sumitur. Itaque se has dare leges, quæ ad pacis pertinerent stu-
dia profitetur. Nonarium in dandis legibus laudat exëplo Homeri, qui eo spatio annorū à
Ioue Minoem dicit leges accepisse. In primis legum cōditores tanquā agrum remp. colere
debent, exstirpando ante omnia malas herbas, bonasq; serendo. Præterea totū eorū studium
circa dolores & uoluptates uersari, & hæc duo tanquam fines cohiberi oportet. Vbi dicit,
fortis uiri esse, nō solum metus & pericula superare, sed etiā cupiditates coercere. Præterea
neminem iudicari posse fortē, nisi diu inter labores & pericula, tum etiā in ipsa licentia &
illecebris uoluptatis uersatus fuerit. In quo animaduertendum, nō esse tutum homini qui
fortis sit futurus, procul à tumultu: uel eum qui sit futurus tēperatus, separatim à uolupta-
tibus omnibus educari. Dicit præterea hominē à dijs factum, uel ludo, uel studio: ludo, si se
inquinauerit rebus mortalibus: studio, si rebus uacauerit diuinis. Descenditq; ad alia, quæ
quanquā leuia uidentur, utilia sunt, ut Musica iuuetus erudiatur ad animi perturbationes
moderandas, alacritatemq; bonarū actionū excitandam. Probat demū conuiuia & usum uini
liberiorē quandoq; ubi mores iuuenū detegantur. Illic enim prudens iuuetutis custos in-
specis tanquam in speculo uitij, melius castigare poterit ac mederi, aduescetq; propterea
in ebrietate omnium impudentissima seruare pudorem. Sed de usu uini melius deinceps. In
secundo à pueritia ciuem instituit. Quapropter uini usum usq; in annum xviii. nō pro-
bat, deinde post usq; in xl. probat, ultra uero eam ætatē hilarius ac plusculum se inuitā-
dum suadet, in sacrificijs præsertim deorū, ut ingrauescentis iam ætatis mœstitia subleuet.
Iuuenes coram senibus & maioribus uino utantur, à quibus corrigantur, si forte lasciuus
poribus indulserint: nulli tamen ætati cōcedendum uino pro sua libidine uti. Prohibet etiā
a uino seruos in ciuitate & magistratus, & qui de rebus magnis in repub. consultant. Ca-
strenses quoq; uiros toto belli tēpore more Carthaginensium, Lacedæmoniorum, & Cre-
tensium. Pueros item musicæ tradendos, ut studia grauiora, honesta aliqua uoluptate cō-
pensent. Ob quam etiā causam, inquit, Deum hominum labores miseratū, sacra festaq; in-
stituisse, quibus humana fragilitas recreetur. Commendantur nonnulla numina, ad præ-
cepta morum facientia. In tertio, ciuitatem, ait, seruare ante omnia prudentiam uirtutum
omniū matrem oportere: destruere uero imprudentiam, quam ignorationem uocat. Igna-
rosq; item eos, qui quanquam literatissimi sunt, sibi suoq; nesciunt imperare appetitū.
At eos qui sibi temperant quanquam illiteratos, & prudentes & scientes appellat. Pro-
hibet præterea magistratum illis tribuendum, qui propter incontinentiam sese regere ne-
sciunt. Quamuis enim septem enumeret rationes, quæ ad dignitatem imperandi facere ui-
dentur, quæ sunt, Paternitas, Nobilitas, Dominatio, Potentia, Senectus, Prudentia, Sors:
Prudentiam tamen omnibus præfert, ut intelligatur quæ salutem expediant humanæ.
Memorat deinde tria in ciuitate seruanda esse oportere, quæ sunt media inter unius &
populi

De usu uini

Festa ad homi-
num recrea-
tionem in-
stitutaSeptem impe-
randi dignita-
tem faciunt

populi potentiam: ut neq; se totam unius imperantis arbitrio, neq; potētiā paucorum cōmittat. Tertio ne quemlibet absq; delectu recipiat consultorem, sed plurimum optimatum adhibeat gubernationē. Postremo duas narrat gubernandi species, ubi nimia libertas, quæ uitia parit: in altera, nimia seruitus, quæ odium in principem ac patriam gignit: sed medio criter hæc omnia esse oportere. Quarto ciuitatis gubernationē diuinæ similem esse iubet, quæ regnum est cum optimatum senatu coniunctum. Diuinam prouidentiam nunquam homini deesse, modo sibi ipsi non desit. Deinde humanum ingenium in summa morum licentia lasciuire ac superbire. Et sicut bestia nequeunt à bestiis absq; humano quodam pastore, sic nec homines ab hominibus absq; summo deo optime gubernari. Et quādiu mortalis sine deo dominabitur, tandiu laboriosam miseramq; uitā ducet. Seruari præterea nos & maxime diuinam legem ab his qui diuinæ legis iugo magnopere se subiiciunt, quorum primum futura beatitudo cēsetur: respui maxime à superbis, qui ut diuinam legē deserūt, sic & ipsi deseruntur à deo. Deserti autem peccant atrocius, ac miserabilius cruciantur. Primum deos colendos monet, illos præsertim, quibus patria quasi patronis dicata est, Omnes uero ipsius summi dei causa. Parentes deinde tāquam dei uicarios. Dein propinquos & familiaritate coniūctos, postremo hospites. Præterea dicit uanorum etiā uerborū diuino iudici rationē esse reddendam. Cuius angelus nobis præest, quasi superioris iudicis uicarius & minister, ut nos à turpibus reuocet, prouocet autē ad honesta: & consentientes quidem trāquillitate cōscientiæ nutrit & delectat, dissentientes autē conscientiæ perturbatione uexat. ubi delectat ab antiquis gratia appellat: ubi uexat, furia. Et gratia quidem triplex, quod præteritū præsentisq; ac futuri gratia bonos oblectat. Furia quoq; totidē modis malos exagitat, & utrobicq; fatū seu parca triplex nominatur. Dicitur & Nemesis præsertim ab Orpheo, ubi in superbos animaduertit. Quinetiā iubet in omni uita parentes uenerari. Leuium etiā uolantiumq; uerborū grauissimā esse pœnam. Nam omnibus proposita est Nemesis iudicij angelus, huiuscemodi cōsideratrix. Prima societas est coniugij. In ciuitate quisq; uxorem à xxxi. in xxxv. annū ducat. Qui autē spreuerit plectatur, honoribus, emolumētisq; quæ ciues cōsequi solent minime impartiat. Quinto honorē corporis circa mediū consistere, ne nimis robustū pulchrūue sit: neu nimis debile, aut deforme. Alterum audaces, inflatosq; animos reddit: alterū deiectos & illiberales. Similiter & prædiorum & census possessio excedens, superbiā, seditionemq; parit: deficientes, ut plurimū seruitutem. Nemo igitur filiorū gratia pecuniæ cumuladæ incumbat, ut ditissimos eos relinquat: neq; enim id ipsis neq; ciuitati conducit. Sed census tū adulatione uacuus, tū necessariorum non indigus, omnium optimus est. Seniores sint iuuentuti exemplo modestiæ, minimeq; coram ea scurrile aliquid aut turpe loquatur. Ne quis priuatus aurum habeat aut argentum: sed quādo nūmis opus est comerciorū gratia, opificibus tantū eos cōcedit, aut peregrinantibus: reuersi à legatione aut peregrinatione nūmos ciuitati restituant. Nemini aut dare dotes, aut accipere liceat, nec scenerari. Accipiētibus liceat usurā pariter cum sorte negare. Valde diuites boni nō sunt. Si non bonus, neq; felix. Nam qui quouis modo pecuniā acquirūt, parciq; sunt, diuites ppter ea efficiūtur. Qui uero honeste parat honesteq; erogat, neq; diues neq; pauper erit. Ergo operæ precij in ciuitate nō esse auri nummū aut argenti, neq; quæstus ullus homini bono, nisi ex agricultura. Nulla utilior reip. disciplina q; numerorum cognitio. Hæc enim pigros ingenio excitat, solertesq; facit, cū numeris ferè omnia constēt. Cauēdū præterea ut ab iniuria abstineamus in peregrinos & in supplices: horum enim ultor ac uindex deus. Præterea qui bonis qbus abūdat, alios impertit, maxime honore dignus est: proximus huic qui uellet, nec ei p facultates licet, habendus est. Inuidus uero qui nihil curat benigne facere, omnino uituperandus. Amor enim nimium proprius, omnium peccatorū semper est causa. Oportet igitur in primis eū qui magnus in ciuitate sit futurus, neq; se, neq; sua diligere: sed iusta semp, siue ab ipso siue ab alio quouis geratur, sectari. Veritatē deinde magnopere laudat, quæ dijs & hominibus dux est omnium bonorū. Cuius qui felix futurus sit, statim ab initio participē esse decet, ut in hac plurimū tēporis uitā agat. Fidus autē hic erit. Infidus qui sponte mentitur: qui uero nō sponte, amens, utrunq; malum. Nam & infidus & stultus omnino ab amicitia alienus aut honore: procedente quoq; tempore inglorius, & in solitudine etiam si liberi supersint uitam ducet. Honorandus uero cetero est is in primis, qui nihil nocet, aut nullam infert iniuriam, Qui autem nec alios id facere

Angelus

Nemesis

Vires
ingenueCommenda
tio ueritatis

cere patitur, duplici dignus honore. Sexto. Distributionē bonorū in ciuitate, nō æqualitate arithmetica sed geometrica pro meritis cuiusq; facere oportet, quæ proprie ad Iouis pertinet iudiciū, qui merita nouit hominum. Pueris educandis proponatur publice uir bonus. Qui post annum XXXV. uxorem nō duxerit, nullo dignus honore censeatur. Ad mulierum conuiuium nō uocentur, nisi quinque amici uiri ex latere paterno, ex cognatis & propinquis totidem. Nuptiarum sumptus pro modo facultatū fiat. Ducat uxorem in aliā domum ubi sit habitaturus: quasi parētibus utrinq; ac fratribus relictis in coloniā proficiscendo, ubi numerum augeat, liberos procreādo. De seruis autem, sapiens poeta dicit, de Ioue loquens: Dimidiū mentis Iuppiter illis aufert, qui seruitutis sorti subiecti sunt. Minis enim ac uerberibus quasi ferarū naturam efficiūt. Sæpe cōiurant contra dominos. Remedio est, ut sint diuersæ patriæ & maxime inter se dissoni. Nulla alioquin eis inferatur iniuria, quæ minus quàm æquales possunt resistere. Etenim maxime natura iustus deprehenditur, cum cauet his iniuriam inferre, quibus facile potest. Idem de Tyranno in subditos dicendum. Castigandi insuper serui, neq; ita monendi uti liberi, ne molliores sint: neq; sermo cum eis familiaris habeatur, aut iocus siue lusus, ex quibus tardiores ad obtēperādum reddātur. Tēpus matrimonij, uiris à XXX. ad XXXV. fœminis uero à XVI. in XX. ad summū. Magistratus fœminis post XVI. uiris post XXX. tribuātur. Coniuges post liberorum procreationem caste uiuant, & ex hoc honorētur magnopere, contra uero uituperentur. Numerū quinque millium & XL. optimū in rep. repetere, quoniā partes æquas totus diuisus usq; ad XII. habeat, præter undecimā quæ parū aberrat. Dimidiū totius summæ, duomilia quingenta & uiginti. Tertia erit, mille sexcenta & octoginta, & sic deinceps. Reuolutio quoq; primæ sphaeræ XXXVI. milium annorum, in XII. diuiditur. Primus namq; duodenarius infantia datur, secundus adolescentiæ, tertius senectuti. Duodecim sunt etiā Zodiaci partes. Elementa quoque totidē cum qualitatibus suis. Ciuitatē igitur Plato per XII. tribus partiri iubet, ut numero perfectiore. Septimo: educatio puerorū tractatur. Cōducere dicit magnopere ad uirtutem, puerorū exercitationē quæ in moribus est, disciplina quidem duplici, corporis circa Gymnasticam, & animi circa musicam. Gymnasticam uocat, quæ saltatione, luctatione, hasta, iaculo, cursu, pugillatu, rebusq; bellicis continetur. Post hæc dicit nocte exurgēdum esse patribus & matribus familias, ut rē domesticā curēt. Somnus enim multus nec corporibus, nec animis, neq; rebus agēdis cōducit. Nemo enim cum dormit alicuius est precij, nō magis q̄ si nō uiueret. Quare quicumq; uiuere & sapere cupit maxime, q̄ longissimo tēpore uigilet, sola sanitatis necessitate seruata. Ex oriente sole pueri ad magistros proficiscantur, nec sine pædagogis. Decennis incipiat ire, tris tamen annos ut legere ac scribere discat. Deinde tris alios annos musicæ cōtinuo det operā. Matrē ad procreationem liberorum ut actiuā causam concurrere, quod & quidam alij senserunt. Aristoteles autē minime. Humorem in pueris melancholicum non ex ipsa esse natura quæ sanguini propior est, sed ex reliquijs materni menstrui, sanguinisq; in utero tabescentis. Mutatio præterea in omnibus rebus præterquam in malis periculossima est, etiam si in melius fuerit, saltem ad tempus periculo non uacabit. Deum Plato sæpe annuit esse adorandum, licet plures deos quandoque dicat, id monstrat in epistola ad Dionysium & ad Hermam, & in Parmenide, qui totus agit de uno, & in Timæo qui naturam producit ab uno, & in Philebo qui naturam uno metitur, & in Epinomide qui omnia ad unū reducit. Undecimo. Deos ponit, eosq; prouidentia habere, minimeq; corrumpi muneribus dicit. Post hos Mentium genus præstare in quibus angeli cōprehenduntur. Deinde animarum rationis ac mentis participum, quæ ante omne corpus procreatae sunt. Nam quod per se mouetur, potius est q̄ id quod ab alio. Et quod melius ac diuinius, antiquius est eo quod uilius. Has etiam migrare in aliā corpora etiam bruta, & eadem pati quæ admifere purgationis gratia. Animarum præterea tria esse genera, unā totius mundi. Deinde sphaerarū. Sphaeram enim quamlibet habere plures animas, quæ in æthere sunt astra ipsa, & in terra sunt homines, in aere & aqua sunt dæmones intermedij, & hi nobis somnia ministrant, aspirant, monstrantque salutem ab ipso deo missi. Igitur ita fit, ut animæ humanæ à sphaeris sint, Sphaerarum ab ipsa mundi anima, ipsa uero ab æterno deo. Astrorum enim animæ æternæ beatissimæq; sunt. Quod ex ordine rationeque ac constantia cursus earum demonstratur. Duodecimo. Militares uiri abstinere discant, frigus æstusque præterea

Bona
tatis
portione
geometri
ca distribu
enda
In aliam do
mum ducenda
uxor
De seruis

Ætas apta
matrimonio

Numerus
V mil. & XL
præterea duo
denarius ma
xime obser
uandus

De educatio
ne puerorum.

Vigilia ma
xime neces
saria

Mutatio
omnis pericu
losa

Mentes & an
geli
Animæ ante
corpus creatæ
Animarū tria
genera

Milites
terea

Templa &
imagines si
ne sumptu.
De laudibus
& necessita
te numero
rum

terea capitū ac pedum nuditatē tolerare, quæ duo maxime naturam cōseruant, magnasq; uires corporibus malis assuefactis gignūt: Contra uero debilitatem. Imagines deorum nō ex auro, nec argento, nec ferro, aut ære, sed tantum ligno, aut lapide fieri iubet, ne ex occasione rei preciosæ se criminosi Deos propterea placare, aut decipere posse existimēt. Deniq; omne aurū & argētum à sua politia excludit. In Epinomide numerū magnopere laudat, sine quo dicit nos minime uirtute præditos fore, cū is in omni ratione humana magnū adferat momētum. Numeris omnia in ciuitate, tum in natura constare adfirmat. Ordinem numerorum & rationem qui mente conceperit, haud facile in rebus errabit.

DE SUPPLICIIS.

Quod preces speretæ, ultorem habent deum.

IUSTITIAE pars & religio est: quapropter preces quas & supplicia Latini, εὐχὰς Græci appellant, Iliados IX., eleganter Homerus describit his uersibus à me conuersis.

Namq; preces summæ famulæ Iouis esse feruntur,
Claudæ & rugosæ, strabæ quoq; lumine utroq;
Turmatimq; sequi damnum non passibus æquis,
Hoc & ui maiore, & firmis gressibus illas
Præuenit, ac terram perlustrat cursibus omnem,
Adficiens mortale genus. sed pone sequentes
Illæ subueniunt, ac tum cultoribus altum
Sponte suis adeunt mites orantq; tonantem.

At speretæ innumeros luctus, ac damna precantur.

Ex qua descriptione probe colligitur quantæ sint curæ deo preces ac supplicantes. quos si quis spernat deum ipsum sentiet ultorem.

Nam in Ody. quoq; sic ait, πρὸς γὰρ Διὸς εἰσὶ μὲν πάντες ξείνοι τε πῖστοι τε.

Proximi sunt deo hospites ac pauperes. Et alibi. οὐδ' ἰκέτας ἐμώρεαι, οἷσιν ἄρα Ζεὺς Μάρτυρ.

Nec supplices spernas, quibus Iuppiter est testis.

Et rursus. ἀντὶ κασιγνήτοιο ξείνος δ' ἰκέτης τε τέτυκται.

Fratris namq; loco supplex ac hospes habetur.

Hesiodus idem fere. ἴσσοι δ' οὐδ' ἰκέτω ὅστε ξείνοισιν κακὸν ἔρξει.

Virgilius item. Si genus humanum & mortalia temnitis arma,

At sperate deos memores fandi atq; nefandi.

Apud euangelium uero. Quoties unum ex his minimis &c.

Quod preces ad deum necessariae etiam ex philosophorum sententia.

SOCRATICORVM omnis schola deum ante omnia adorandum putat. Licet deos plures quandoq; memorēt, eos certè numina deo Ioui optimo max. subiecta intelligunt, quem etiam Homerus uocat patrē hominumq; deumq;. In primis ipse Socrates demonem habebat familiarem, quem deum uocabat. Ischomachus apud Xenophōtis Oeconomicum deum rogat in primis ualētudinem, deinde rei familiaris amplificationem. Plato in Timæo deum adorandum suppliciter dicit. Super quo Porphyrius & Iamblycus Platonici, multa dicunt. Porphyrius sic ait. Cum deus nobis prouideat, ac res nostræ se possint aliter habere, certe pro rerum nostrarum usu utiliter adoramus, uidelicet ut boni simus: sic enim utpote similes deo facti ad eum propius adcedemus, in qua coniunctione adorationis uis tota consistit. Nempe cum nos dei filij sumus, ab eo quasi in exilio & carcere segregati, simpliciter adorare decet, quo hinc liberati reuertamur ad patrem: alioqui similes illorum erimus qui parentum patrocinio sunt orbat. Profecto cum uniuersi partes simus, uniuerso proculdubio indigemus. Ipsa enim ad totum conuersio salutem partibus præstat. Compertum uero habemus, excellentissimos quosq; apud omnes gentes sapientia uiros, diuinis potissimum uotis nuncupauisse, præcipuè Indorum Brachmanas, Persarum magos, Græcorum theologos: Chaldæos autem & aliud quoddam adorauisse. Ipsam enim superiorum uirtutem appellantes hoc uno nomine uenerati sunt. Hæc ille. Iamblycus uero eius discipulus. Primum quidem est notio quædam eius quod orandum est, & qua ratione colendum. Secundum uero adsimilatio quædam uitæ nostræ cum diuina, uitæ puritate, castitate, sanctitate

Demon
Socratis

Porphyrius

Iamblycus

sanctitate, disciplina, ordine, & diuina beniuolentia proficiscens. Tertium coniunctio quædam per quam diuinam attingimus essentiam, ad ipsamque ascendimus summitatem. Quartum ingressio quædam in liminis diuini uestibulum. Quintum denique animæ coniunctio cum diuina uoluntate, ut non iam amplius nostri, sed dei simus, illius splendore obruti & circumfusi, qui modus ultimus est & perfectissimus adorationis. Sola igitur adoratio recta animos beatæ patriæ reddit. Sola sanctimonia est plena uirtus. Solus uir bonus, ut Plato scribit in legibus, deum feliciter precatur. Sola cum superis consuetudo beatos facit. Ab hac enim flagitiosi sunt omnino alieni, & tanquam prophani à uotis & sacrificijs arcendi. Pari uero decenter ad supplicandum adcedant, habentes uidelicet secum tris præcipuas comites, fidem, ueritatem, & charitatem, quibus stripati spem bonorū accipiant firmam. Frustra enim deū quærit qui se nō adhibet solū, solū ac simplicem simplicissimo, immobilemque stabili, ac ociosum quietissimo. Hæc ille apud Proclū Platoniciū. His addit magnus Theodoros. Si quis naturas rerum diligentius explorauerit, inueniet non animas tantum aut mentes, sed omne excepto primo adorare atque moueri. Hesiodus uero omnium antiquissimus. *ἢ ἄλλο ὅτ' ἐκωάξῃ καὶ ὅταν φάος ἰδρὸν ἔλθῃ, ὡς κερτοῖ ἴλαορ κερὰ δ' ἰλῶ καὶ θυμὸν ἔχωσιρ.* Quum ibis dormitum, & rursus cū illuxerit, ora Cœlicolas, ut sint præsto tibi mente benigna. Romanos uero tanta huius rei tenuit religio, ut nihil publici aut priuati grauioris negocij nisi prius litato aut auspicato fieret, ac demum postea uoti compotes gratias dijs per sacrificia redderent. Athenienses item in fame, templo Delphico *ἑιρεσιώνῳ*, id est, Ereptionem posuerūt, hoc *lresione* est, ramum oliuæ siue lauri, plenū fructibus uarijs. Hodie simile Caleñ. Maij ante fores amicorum ponunt. Homerus teste Herodoto Carmina quæ lresionem uocat edidit: Vt nos palam pudeat ad firmiorem certioremq; uocatos spem, esse fide ac diligentia superstitionis in hac parte inferiores.

QUOMODO AUT QUID ORANDVM.

MOS erat etiam antiquis teste Plinio in adoratione manū ad os referre, totumque ea corpus circumagi, ut quasi diuinationem quandam futuri signi nostri salutaris crucis portendisse uideantur. Similiter & qui sacra facturus erat, ut ait, se reum ante omnia fatebatur, nostram quoque ac ueram culpæ confessionem expiationis gratia in sacrificijs quodammodo prænotando, qua prius ad aram adcederemus. Græcum insuper prouerbum, *ἀλλ' οὐδὲρ δ' ἔσθ' ἀ τὸ βωμόμ.* Hoc est, nil oportet ad aram cōsulere. Quoniam mos erat sacrificantium, ante sacrificium & in ipso procinctu solere consulere, ut author Tarræus in Prouerbijs. Pythagoras in aureis carminibus, & Orpheus in hymnis docent quæ à dijs sint petenda: iusta uidelicet & modesta, cætera deum non exaudire; Nec enim auro aut muneribus corrumpi. Homerus dicit sacrificia Troianorum dijs inuisa, quanquam bona & nidorem suauem adferant, cum Priamus Priamiq; populus odio sit. Plato in Alcibiade inquit. Athenienses cum Lacedæmonijs contentantes semper inferiores fuere, quod dijs magis Lacedæmoniorum benedictio placeret, quam omnium Græcorum sacra, quamuis Athenienses maiores pompas muneraq; offerant. Ex quibus profecto exemplis, nostrorum ueritas magis effulget, cum Esaias dicat, uicium impiorum abominatio. Theophrastus. Eum qui admirationi uult cæteris esse, libenter sacrificare dijs oportet, non tam multa quam frequenter & piænam hoc sanctitatis, illud copiarum signum, Deinde parentum alere senectutem, hisq; obtemperare. Plato item in Eutyphrone, ubi de sanctitate tractat, Sanctum ait & iustum idem esse in accipiendo ac reddendo: Esse que propterea mercaturam quandam inter deos & homines, ut illi nobis bona honestaque dent, nos eis sacrificium ac preces: His enim officijs & domos priuatas, & ciuitates conseruamus. Homerus.

Ζῆς ἄρετῆν ἀνδράσι μὲν ἐλάττει μινύθει τε.

Juppiter ipse uiris uirtutem firmat & aufert. Et Satyricus noster.

Orandum est ut sit mens sana corpore sano.

Fortem posce animum, mortis terrore carentem,

Qui spatium uitæ extremum inter munera ponat

Naturæ, qui ferre queat quoscunq; labores;

Nesciat irasci, cupiat nihil, & potiores

Herculis ærumnas credat sæuosq; labores,

Et uenere & cœnis & plumis Sardanapali. Quomodo orandū, Xenophon in com-
 Xenophon mentarijs probe ostendit. Non enim fas, inquit, à deo petere ut ignorando equestrem pu-
 gnam, eos qui periti sunt uincamus. Eodem modo naualis artis ignarū, nauem ducere aut
 uincere, Imperitum etiam spargendi semen, frumentum optimū metere. Neq; si te ipsum
 minime custodias, à deo seruari. Hæc itaq; petere minime ex deo licet, haud aliter quàm si
 ab hominibus aliquid contra legem petamus. Ex quo memento prouidere necessaria an-
 Sallustius tequam necessitas aut usus ueniat. Hanc Xenophontis sententiam æmulatus Sallustius sic
 ait. Non enim supplicijs aut lachrymis muliebribus auxilia deorum parantur, uigilando,
 agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt. Vbi te socordia atq; ignauia tradide-
 ris, nequicquam deos implores, irati infestiq; sunt.

DE CELEBRITATIBVS. PRIMVM SACRORVM.

ACROBIVS. Celebritas dicebatur cum sacrificium fiebat, aut epulum da-
 batur, aut Feriæ obseruabantur, aut ludi agebantur. Festus. Sacra autem aut
 domestica aut peregrina aut publica aut priuata fuerunt. Aelius Gallus Sa-
 crum esse ait, quodcunq; modo atq; instituto ciuitatis consecratum sit, siue
 ædes, siue ara, siue signum, siue locus, siue pecunia, siue quicquid aliud dijs cõ-
 secratum sit. Quod autem priuatus siue religionis causa aliquid earum rerum dedicauerit,
 id Pontifex Max. nō extimat sacrum. Plutarchus in Probl. In sacrificijs Italicis auctore Ae-
 nea uelant capita, quod is cum rem diuinam faceret in littore Laurenti Veneri matri, ne ab
 Vlyse cognitus interrumperet sacrificium, caput adoperuit, atq; ita conspectū hostis cui-
 tauit. Magistratibus uero & alijs potentioribus caput aperimus, tanquam omnia nostra il-
 lis patere debeant. Idem. Regi sacrificulo nullum magistratum gerere nec concionem ha-
 bere licet. Idem. Sacerdotibus nec habere nec petere magistratum Rom. mittebatur. Li-
 ctore tamen & sella curuli utebantur, ut his deliniti ultra non quærent. In templis prope
 ianuam lecticam habebant tanquam custodes & refugiū, pedes his reliqui osculabantur.
 Non absimile hoc ueteri legi, quæ tribum Leuiticam sacerdotio insignitam esse uoluit, cæ-
 teris muneribus aut facultatibus prohibuit. Nos item Pontificum nostrorum pedes ex-
 sculamur. Idem. Ver sacrum dicebant, cum primitias fructuum omnium proximi ueris uo-
 uebant. Idem. Postridie Calē. Nō. & Eidus dies religiosos & nefastos habebant, nec quen-
 quā exire aut peregre proficisci permiserūt ob pugnam Aliensem quæ post. Eidus Quin-
 tiles fuit. Hodie quoq; dies Aegyptiacos appellatos nonnulli superstitione obseruant. In lu-
 ctu supplicabant, sed non sacrificabant: quapropter obsidente urbem Annibale mensis ad-
 iugendum datus, & anniuersarium sacrum intermissum, ut ait Liuius. Horatius Puluillus
 & Xenophon auditis filiorum mortibus à sacris non discessere. C. Fabius obsidentibus Ca-
 pitolium Gallis in Quirinalem sacra domestica facturus per medios hostes iuit atq; redijt.

Sacrorū con-
 temptores &
 pœne

De his qui sacra spreuere multa sunt infelicitatis exempla. Appius quod Potitios sacris
 Herculis priuasset, cæcitate mulctatus. Ser. Cepio qui Tolosanum templum diripuit, mise-
 re periit. Pleminius legatus Scipionis Locris relictus, unde Annibalis præsidium Scipio eie-
 cerat, quod Proserpinae templum spoliasset, Romæ damnatus in uinculis extinctus est. Sed
 & idem in eodem loco patrans Pyrrhus è Sicilia in Italiam reuertens, à Rom. profligatus
 discessit. Brennus dux Gallorum Delphico templo direpto, grandine tempestateq; cum to-
 to exercitu occidit. Crassus Hierosolymitani templi Gaza surrepta à Parthis trucidatur. E-
 undem Aeliodoros à Seleuco missus attingens exitum habuit, quem in ratione temporum
 adnotauit. Quin & sacra quoq; corpora seu mysteria nefas atrectare, extraq; locum ad-
 spicere: legitur de Tyresia ob uisam nudam Dianam cæcato. In uetere lege Lothi uxor re-
 tro respiciens in salis statuam est conuersa. Oza, quod nocte cum uxore coisset, & taberna-
 culum postea fœderis contortum attigisset, illico discerptus est. Ex quo Gregorius com-
 mixtos nocte coniuges ab eucharistia iubet abstinere. Clodoueus Gallia rex quod Diony-
 sij corpus imprudenter attigisset, in insaniam incidit. Et qui S. Benedictū in Galliam trans-
 latum rursus in Italiam reportaturū reuulsere, perijisse feruntur. Proximis annis Ioan. Car-
 dinalis Aragonensis quod eiusdem sancti conditorium retexisset, eodem anno iuuenis de-
 ignis cessit. In igne sacra præter alia elementa consistere multa declarant, quod proximus cœlo
 sit, quod perpetuus à Vestalibus seruaretur, quod ante imperatores ferretur. Ignea flamma
 Seruij Tullij, itemq; supra Ascanij Virgiliani capita, optimū fertur portēdisse augurium.

In Odyſſea eadem factam igne & aqua iubet Vlyſſes expiari. In uetere lege ignis de cœlo ſcribitur, holocauſta accepta rapuiſſe: & ignis in puteo ſeruatus. Nec ullum ſine igne ſacri-
 ficium. Apud nos uero nullo magis honore quàm cœreis, Cœlicolæ extrinſecus decoran-
 tur. Deniq; deus noſter ignis comburens eſt. Sacra deinceps nominatim. Bonam deam no-
 minant, quam alij aliam fuiſſe dicunt, ad cuius ſacra quæ in Auentino in eius templo fie-
 bant, uiri non ingrediuntur. Deprehenſus quondam Clodius habitu in his muliebri, de pol-
 lutis ſacris cauſam dixit. Floram & Liuius & Dionyſius meretricem fuiſſe tradit, quæ po-
 pulum Rom. hæredem inſtituit: cui ob merita tanquam deæ pridie Cal. Maij feſtum dica-
 uere Floralia uocata. Colebatur à meretricibus cum coronis & ueſtiũ uarietate, temporis
 lætitiã florumq; diuerſitatẽ ſignificando, ut Ouidius in faſtis teſtatur: qui Chlorim nym-
 pham fuiſſe prius dicit raptam à Zephyro, Floramq; deinde uocatam, ac fructibus cunctis
 præeſſe. Ad cuius feſtum ac theatrum quũ Cato ſemel ueniſſet, ſtatim abiit: ex quo obiectũ
 ei, Cur in theatrum Cato ſeuere ueniſti: an tantũ ueneras ut abires? Bacchanalia Liui. XL.
 dicit Romæ expulſa fuiſſe ex ſenatusconſulto, tanquam mores corrupentia. Noctu enim
 celebrabantur, ubi nudus uterq; ſexus impuriſſime cõmiſcebantur, tyrlis pampinisq; uin-
 ſi. Cereris ſacris, quæ Cerealia dicta ſunt, ueſtibus utebantur albis, noctu myſtæ cum faci-
 bus currebant, uinum non libabant. Insuper & ieiunium inſtitutum quinto quoq; anno ex
 libris Sibyllinis prodigiorũ cauſa, ut Liuius XXXIII. Ouidius etiã à uenere abſtinen-
 dum dicit, quod caſtitatĩ præſit. Iuuenalis. Dignæ Cereris cõtingere uittas. *δημοφορία* apud
 Græcos eius dicuntur ſacra, quapropter latini Legiferam uocant. Athenis ſacris Eleuſinæ
 Cereris nemo ſibi conſcius intererat. Eius Romæ templum prope Circum fuerat max. au-
 thor Plinius libro XXXV. Feriæ inſuper ſtatuę, quæ ſemper erant eodem tempore, Con-
 ceptiuæ ex auguribus Imperatiuæ ex edicto. Item Feriæ Seruorum Sextilibus, ex eo inſti-
 tutæ, cum Seruius Tullus natus ex ſerua eſt. Ferias item ſtultorum, Quirinalia & Forna-
 calia dicebant Quirino inſtituta, quod his potiſſimũ adſignata fuerint qui cuius eſſent tri-
 bus ignorabant. Idem. Herculi Decimas dare locupletibus ac nobiles antiquitus mos fu-
 it. Lucullus quoniam hunc ritum ſeruauit, auctior factus eſt poſtea. Hunc etiã deum cu-
 ſtodiendo theſauro & domibus ſeruandis maxime præficiēbant. Feſtus. Solitaurilia ho-
 ſtiarum trium diuerſi generis immolatarum ſignificant, Tauri uidelicet Arietis & Verris,
 quod omnes hæ ſolido ſint corpore. Idem. Saturni dies celebratur feſtus. Mense decembri
 quod tunc ædis eius dedicata. Præterea is culturæ agrorum præſidere uidetur peractis ſe-
 mentis, ex quo etiã falx ei inſigne. Dicitur & à ſationibus. Cicero tamen quod Satur an-
 nis dicit. Macrobius. Sigillariorum dies adiecti ſaturnalibus, & ita VII. dies fuere Satur-
 nalia, quum antea quinque fuiſſent: illis enim diebus parua ſimulachra ſingebantur uæna-
 lia, quæ homines pro ſuis capitibus offerebant in ſacellum Ditis, aræ Saturni cohærens.
 Noſtra omnia quodam modo uaticinabantur ſacra. Nam & eadem ex cæra ſigillaria tem-
 plis offerimus. Et libertatem quam eo tempore habebant ſerui in dominos, nunc quoque
 per dominica natalia noſtri retinent. Inde laſciuientes, ſeruum creant dominum. Alea etiã
 tunc uigebat, paſſim ludere licebat: eundem nunc morem his diebus à leuibus homini-
 bus inductum uidemus. Feſto item teſte mittebant hoc tempore pauperes diuitibus cæ-
 reos. Nam cæreis potentes utebantur, humiliore uero candelis. De huiusmodi ſeruo-
 rum libertate Athenæus ſic ait. Mos eſt apud Romanos in Saturnalibus ingenuorũ, mini-
 ſteria ſeruorum occupare. Idem apud Græcos in feſto Hermeorum. Apud Babylonios Sa-
 cea appellata quinque diebus celebrantur, in quibus dominis imperant ſerui. Apud Theſ-
 ſalos Peloria eadem ferè quæ Saturnalia apud Ro. à Pelorio uiro Pelafgo, qui primus om-
 nium annunciauit ex terræ motu in Aemonia excitato Tempe ſciſſa, aquas omnes flumi-
 naq; quæ loca inundabant deſcendiſſe in alueos, camposq; ſiccatos apparuiſſe. Lupercalia
 Euandrus inſtituit, ex more Arcadio, Pani Lyceo, ſiue Syluano ſeni, nemorũ paſtorumq;
 deo, nudi per urbem incedebant, ac laruati, flagellis obuioſ cædentes, putabanturq; ex eo
 ſteriles matronæ fœcundari. Rei cauſa Ouidio fabulam adfert, Pana ſpolio leonis noctu
 ab Herculis uxore fuiſſe deceptum, quum illa ueſtem cum uiro cõmutaſſet, quare ueſtem
 deinde abominatus eſt. Noſtri hodie pœnitentes felicius quàm luperci non pellibus qui-
 dem, ſed ſagis linoq; ora contecti, non alios, ſed ſeſe flagello conuerberant, nudum ac lace-
 rum tergus ferentes. Cornelius libro decimo octauo, Sodales ſacerdotes Romulum cum

- Sodales Titij** Tatio inita societate fecisse scribit. Vnde Titij sodales, & apud Tranquillum legimus Sodales Augustales, apud Iulium Capitolinum Sodales Antonianos. Tybure quoque in mare uetusto Sodales Hadrianales. Caius in titulo de collegis, dicit Sodales esse qui eiusdem collegij, qui ualde simul habitantes sunt. Præcipitur igitur mandato principalibus præfidijs prouinciarum, ne patiantur esse Sodalitia ueluti inhonesta collegia. Et Augustinus ait Sodales quasi edales. Plinius item scribit Romulum instituisse Collegium Aruorum, seque duodecimum fratrem appellari uoluit. Nos fraternitatem & confraternitatem dicimus, qua sanctiore instituto quidam inter sese hodie mutua charitate ac pudico ritu, certa que uiuendi formula conueniunt. Hecatombas, ut ait Capitolinus, Balbinus Romæ fecit ob oblatum Maximini caput. Centum Aræ uno in loco cespitiæ extruuntur. Et ad aras centum sues, centum oues mactantur. Nam si imperatorum sacrificium sit, Centum leones, centum aquilæ, & cætera huiusmodi animalia. Quod quidem Græci quondam fecisse dicuntur cum pestilentia laborarent, & a malis id imperatoribus ablatum esse constat. Hec ille. Homerus quoque nihil potius quam ἱεῖα ἐκατόμβας in sacrificijs commemorat. Ouidius in fastis, tribus anni temporibus fructuum gratia totidem sacrificia dicit Romanos instituisse, Vinalia, Robigalia, Floralia. Prima causa uini secunda frugum, tertia cunctorum, quæ Floræ deæ fuisse supra narraui. In quibus animaduertere quoque est eadem nos tempora non inani superstitione, sed ieiunijs tribus ex eadem causa celebrare. Plutarchus in Proble. Septimontium ponit festum cum septimus mons est additus urbi quasi finitæ. Fiebant & quinquatria Mineruæ Calendis Martijs, diebus quinque, quo tempore (ut ait Hieronymus in epistolam Pauli) munus minerual appellatum magistro pueri offerebant, quando uacabant, quod & Saturnalibus etiam seruabant. Iuuenalis. Accipit exiguo quisquis colit asse Mineruam. Hoc item matronæ colebant festum, mittebant que uiris munera, sicuti & Saturnalibus uiri mulieribus. Erant & quinquatres minores appellati, eidem Mineruæ sacri Idibus Iunijs, quo tempore tibicines personati per urbem incedebant: ut hi qui olim ebrj ex Tybure Romam reducti fuere, quum non omnes essent, uiderentur omnes simul alijs ignotis & personatis admixti. Ouidius de fastis.
- Cur uagus incedat tota tibicen in urbe.
 Quid sibi personæ, quid toga longa uelint.
 Callidus ut possit specie numeroque fenatus
 Fallere, personis imperat ora tegi,
 Admisceatque alios, uti & hunc tibicina turba
 Augeat, in longis uestibus ire iubet.
- Sed & personæ in Megalesibus quoque adspiciebantur, de quibus Herodianus in Commodo sic ait. Veris initio, stato solenni que die quem Megalesia uocant, Romani pompam martiri deum celebrant, prælata diuitiarum magna pompa: permissumque cuique personas eo die induere quas cuique libitum, cuius uel magistratus aut hominis imaginem effingere, ante simulachrum eius deæ ludere. Id simulachrum dicitur apud Pessimumtem Phrygiæ de cælo descendisse. Romani responso accepto, non duraturum imperium sine eo, legatos pro eo miserunt: quod concessum & aduectum. in ripa Tyberis cum confedisset nauis, Claudia sola uestalis quæ incesti accusata fuerat, eam trahens se uirginem probauit. Videre igitur licet has esse personas quas nostri seculi pestilentia, non uno die, nec sacrorum, aut comœdiæ tantum causa, sed duos continuos menses per ferias stultorum permittit: sub quibus inueterata passim licentia cuique licet scelerato esse, omni que libidinis exemplo uti: res quidem noua, & tantum inter Christianos hæc immodestia uisa. Idibus uero Maijs de ponte Sublicio simulachra in Tyberim iniiciebant, quæ Argeos & Oscilla uocabant: Herculis instituto, quod Græcos ea loca incolentes barbari mactare soliti essent, ut authores Plutarchus in Proble. & Ouidius in Fastis. Compitalibus laneæ effigies noctu dabantur per compita & lares. Is erat dies festus, animæ putabantur esse hominum: author Festus. Erant enim lares diuina priuatarum domorum. Macrobius ait. Laribus compitalibus Tarquinius ex responso Apollinis capita puerorum pro salute familiarum sacrificabat: emendauit postea Brutus expulsis regibus capitibus aliorum & papauerum oblati: his effigies Maniæ deæ suspendebantur. Erant enim caninis adoperti pellibus, ad pedesque canes habebant. Causam Ouidius refert. Seruat uterque domum, domino quoque gratus uterque; Compita grata cani, compita grata

grata Iari. Sacrificabatur & Genio die natali, qui naturæ cuiusq; deus est assistens, ex quo in domorū fundamentis eius familiæ Genio inscribebant. Erat & is geminus, bonus & malus. Plutarchus in Bruto. Sū malus, inquit, Genius tuus Brute: haud profecto procul à nostrorum ueritate, qui duos nobis nascentibus angelos constituunt. Tempora deinceps dedicata, ex L. Liuius: Ioui Statori à Romulo ut acies stare contra Sabinos quæ iam terga uertebat. Ab eodē quoq; Ioui Feretrio à ferendis spolijs opimis, quæ de Acrone rege retulit: Ioui Elicio à Numa in Auentino, ut mentibus diuinis eliceret, quo modo curanda essent fulmina. Ioui Pistorio ob iactos Gallis à Manlio panes. Ioui Capitolino à Tarquinio, ubi caput humanum inuentum. Ioui Vltori, à M. Agrippa quod & Pantheon dicitur. Ioui Tonanti ab Augusto. Apud Græcos Ioui Eleutherio, id est, liberatori, quum à Persarū armis liberati fuere, ut Pau. scribit. Item Ioui Milesio in Asia, Ioui Ammoni in Libya, Ioui Doneo in Illyria, Ioui Soterio, id est, seruatori Ioui Xenio, id est, hospitali, Ioui Ilascio, id est, placatori. Iunoni Monetæ in capitolio, ubi Manlius habitauit, quod anseres de irruptione Gallorū admonuissent. Iunoni Reginae in Auentino à Camillo locatū lib. v. Iunoni Sospietæ uotum à Cor. Cethego Cos. in bello cum Boijs circa Padū post II. bellū Pu. li. xxxiii. Iunoni Lucinae in Auentino, Iunoni Gabinia, Faliscæ, Samiæ. Dianæ in Auentino à Seruio Tullo ad imitationē Dianæ Ephesiæ memorabilis. Dianæ Scythicæ cui sacrificabatur hostijs humanis. Aricina, quod Artemisiū dicebatur. Apollini quod Apollinare uocabant in pratis flaminijs: lib. tertio. Id postea (teste Pandulpho ostiario lateranensi) Hadrianus prius Apollinari martyri dicauit. Aliud item eidem uotū ob ualeitudinem peste inualescen- te sub Mamercio Aemylio iterū dictatore, lib. quarto. Apollini quoq; Palatino. Celebrri- ma & illa apud Delphos, apud Accium, apud Cumas. Marti uotum bello gallico, dedicatū sub Camillo dictatore à T. Quintio duumuiro sacris faciundis, lib. v. Marti Vltori in foro Romano ab Augusto. Bellonæ quod uouit Appius contra Samnites pugnans lib. x. Extra portam Veneri prope Circum max. ex ære mulctatio impudicarū matronarum, à Fabio Gurg. Cos. lib. x. Veneri Erycinæ extra portam Collinā, cui uirgines pupas, id est, paruas imagunculas donabant. Persius, Nempe hoc quod Veneri donatæ à uirgine pupæ. Eodē quoq; tempore & Mentī post cladem Trasimenis acceptā, li. uigesimoprimo. Ouid. Mens quoq; numen habet, menti delubra fatemur

Ad uotum bellī perfide Pœne tui.

Item Pauori à Tullo rege in bello contra Veientes, libro primo. Item Febri & Veioi & Malæ fortunæ, malis numinibus ne noceant. Virtuti à Cla. Marcello dicatum apud portam Capenam, libro xxxix. Concordiæ à L. Manlio Pretore in Gallia uotum in Capitolio, coniunctum Mentī, canale uno tantum discreta, libro xxxi. Victoriæ ex mulctatitia pecunia, libro x. Victoriæ item in palatio ubi simulachrum Cybelis ex Asia aduectū conditum fuit, libro xxxix. Castori & Polluci, quod Castoris tantum dicitur, uotum bello latino à Posthumio. Dein dedicatum ab eius filio duumuiro S. F. Fortunæ complura, quæ alibi narraui, quum de ea mentionem feci. Iuuentuti in Circo maxi. à Cn. Licinio duumuiro dedicatum. Li. de bello mac. Mercurio paulo post mortem Publicolæ Ap. Cl. & P. Seruilio Coss. prope Circum max. Ouidius in Fastis.

Tempora tibi posuere patres spectantia Circum.

Herculi ara max. sub Auentino ab Euandro, in cuius ruinis nostra ætate repertū eius æneū signū, quod in atrio domus Conseruatorū in Capitolio conspicimus. Herculi item ædes rotunda in foro Boario prope templū Pudicitia patricia. Herculi prope Circum maximū à Sylla Sibyllæ iussu. Ouidi. Altera pars Circi custode sub Hercule tuta est: Quod deus Eu- boico carmine munus habet. Si quæris titulos Sulla probauit opus.

Herculi deniq; & musis à L. Philippo sub Augusto, teste Trāquillo. Diti prope Circū maximū, ad quod gradibus descendebat. Nam aræ inferorū subterraneæ fuerunt, quū ad cetera templa ascenderetur. Iano apud uelabrū à Numa. Vestæ itē haud longe ab eodē dicatū.

De Celebritate conuiuiorum ac ludorum.

CELEBRITAS conuiuiorū pluribus de causis instituta. Aut erant pontificalia conuiuia quæ in sacrificijs sacerdotes, saliares, Pontifices, ac uiri epulones præparabant. Aut triumphalia, quæ imperator duxq; post uictoriam exhibebat populo Romano: aut funebria in defuncti honorem, ut quæ ad pollinctū fiebāt.

M m 3 Aut

Aut uiscerationes, cum caro cruda populo dabatur, ut apud Albanum. Aut congiaria, quæ Prætor in celebritatibus populo dabat. Aut erant Missilia, quæ in theatro spargebantur, aues, legumina, oleum, quandoq; uestes. Ludorum celebritates Græcia primum reperit, quas Archias poëta hoc Tetrasticho Græco eleganter expressit,

τέσσερες ἐστὶν ἄγωνες ἀν' ἑλλάδα, τέσσερες ἴσοι,
 δι' ἑνὸς μὲν ἀνὴρ ἑνὸς, δι' ἑνὸς δ' ἀθανάτου.
 κνήδος, λαπιδάου, παλαίμωνος, ἀρχεμόροιο.
 ἄθλα δὲ τῶν, κούρου μῆλα σέλινα πίτυς,

Græcia cōcelebrat duo bis certamina sacra: Quorū hominū duo sunt, cætera cœlicolū. Sacra Iouis, Phœbiq; Palæmonis, Archemoriq; Dona Oleaster erūt, mala, felina, pitys, id est pinus. Primū Hercules in Iouis honorem cōstituit in Olympiā, ubi stadium fecit tanto cæteris maius quanto eius mensura pedis præpolleret: ubi primus olympionica fuit Corcebus Atheniensis, ut author Eusebius. Secundum Phœbo dicatum Delphis, ob Pythionem serpentem ab eo interfectum, ubi certamē erat Musica: in quo Chrysothemis primus uicit in hymnorum cantu, deinde Thamyras, ut author Pausanias. Coronabantur lauro, quæ Delphis adeo magnas fert baccas, ut mala uideri possint. Tertium Palæmonis Athamantis filij, ex cæde paterna ab Ino matre liberati, Neptuno apud Isthmō. Quarta Nemea sacra, ob Archemorū puerū Lycurgi filiū, ab Hypsipyle nutrice educatū & in sylua Nemea defunctum. Sunt præter hæc & alia sacra. Aeacea apud Aeginā de Aeaco. Marathonea ob taurum à Theseo interfectū, ubi phiala argentea præmium. Thebis heraclea & Iosæa. Megaris Dioclea. Calliodorus in III, epistolarū lib. ait Oenomaū primū apud Elidē ludorū spectaculum, equorumq; cursum edidisse: apud Romanos uero Romulū in raptu Sabinarum. Ad huiusmodi certamina Gymnica foeminae nō admittebantur. Quod etiam uersus Papi-
 nij in Thebaide indicat. Excluseq; expectant præmia matres. Et Valerius dicit Non parū honorē attributū Berenice quod sola mulierū spectauerat Gymnica. Pausanias de huiusce

Synorides
 Celes
 Calpe
 Apene
 Pentathlon
 Pancratiastes
 Periodus
 Aconiti uini
 cere
 Coniti uini
 cere
 Quomō
 sortes
 athletic
 ue
 niebant
 ex
 Luciano

modi ludis sic ait. Duo certandi equis genera, Synorides & Celetes. Synoris erat biga è duo bus equis: Celes singulari equo currebat. Accesserūt & alia duo *καλπη κὴ ἀπήνη*, quæ postea decreto Eleorū antiquata sunt. Calpe certabant equabus, ita ut cursum extremū assessores ipsi desiliendo apprehensis manu habenis perficerent, Deinde maribus utebantur equis. Apene mulas iungebant, qd' animal execrabile habebant: nec in terra illa nasci poterat, cū circa uel frequēs earū foetura esset. Festus. Pentathlon nostri quinquentionē uocāt, qui generi bus illis quinque uno die certat, id est, disco, hasta, saltu, iaculatione, luctatione. Pancratiastes qui certat & uincit. Qui uero in quatuor illis certaminibus supra narratis uicerit, Periodus uictor appellatur. Cui rei author etiam Plinius. Pausanias scribit Diorem Athletam aconiti, id est, sine puluere & labore Pythia uicisse. Heraclidē uero apud olympiā Pancratiatio. Quod neminē parem cū quo congregarentur inuenirent, cedentibus ob metū aduersarijs. Plinius etiam dicit Dioxippum uicisse olympiā aconiti: Nemea uero coniti. Hic ætate fuit Alexandri magni, mortem que sibi consciuit. Vide causam in Q. Curtio. Antiquus enim mo-
 athletis certaturis fuerat spargi prius puluere corpora. Ouidius de Acheloi pugna. Inq; uicem fuluæ tactu flauescit arenæ. Martialis. Et flauescit Aphe. Lucianus in dialogo qui Erotinus siue de dilectione inscribit, pulchre monstrat quonā modo sortes Athleticis obueniebāt, quomodo ue pares ad certamē iungebantur: uerba ipsa cōuertit. Vrna, inquit, argentea sacra Apollini in medio aderat, ubi sortes inscriptæ magnitudine fabæ: hic in duabus A scribebatur, in duabus B, in duabus C, & sic deinceps. Veniebāt certaturi Ioui uouentes ut idoneū & facile cōparem sortirentur, deinde suam quisq; educebat literam. Minister dei ibi assistens, anteq; legerentur sortes accipiebat, deinde eos conferebat ad ludū, ut illi quibus A utrisq; euenerat, simul pugnarent, & sic de alijs. Si autē sorte impar numerus erat, ille qui sine socio remanebat cōmiscibat ei literā cū alijs cōparibus: & qui sibi sorte ueniret, expectabat, ut ille prius cū cōpare suo pugnaret, postea ipse cōsurgens cū eo certabat. Magnumq; Athletæ beneficiū hoc & fortuna, ut integer uiribus congregiatur cum iam lasso ac fesso. Hæc ille, Philostratus quoq; libellū composuit de Athleticis, in quo hæc refert. Pancration palæstram simul & pugilatū uocari. Certaturi ante omnia per aliquot dies sese exercebāt maiore q; postea labore: uerbi gratia, cursu certaturi in arena cū ocreis per aliquot dies currebāt: postea solutus, tanq; cōpedibus liberatus

liberatus, maiorem obibat operā. Item saltu certaturi cum manibus prius oneratis assuescebant. Præterea carne uescebantur bubula, quæ fortiores redderet; abstinebāt à cæteris delictis, præsertim coitu. Hæc ille. Quæ sanè omnia Paulus noster nō ignorasse uidetur, cū ait: Qui in stadio currunt ab omnibus abstinent, & hi quidem ut corruptibilem coronam, nos autem ut incorruptam accipiamus. Erat & illa consuetudo Hieronicarum (sic enim uocabantur qui in sacris certaminibus uicissent) ut domum redeūtes disruptis de industria manibus à patria exciperentur, tanquam uiri fortissimi & uis superantes. Præterea coronas patricie donabant, ut ait Plinius. Ludi Athenis (teste Athenæo) Dionysia fuerant, ubi agones fiebant Athletarum, populusq; passim coronatus spectabat, bibendiq; maxima licentia: uinum enim cum bellarijs toto theatro circumferebatur, ac certantibus in principio & fine pugnae propinabatur. Idem author ait, quod Dionysius Leneus apud Græcos primus Tragœdiarum choros inuenit, primus spectaculorum sedes instituit. Apud Romanos (teste Plutarcho in Proble.) Romulus primus Cōsualia diem festum Neptuno equestri celebrauit: ubi equi & canes & asini exornabantur, ac in ocio esse permittebantur. Festus Cōsualia deo Conso, id est, consilij sacra dicit fecisse ad comparanda matrimonia, ubi Sabinae fuerunt raptæ. Fiebant autem in foro, nondum theatro extructo. Ouidius in Fastis: Primi sollicitos fasti tenere Quirites, Quū fuerat uideo rapta Sabina uiro. Tunc neq; marmoreo pendebant uela theatro: Nec fuerant sparso pulpita rubra croco. Deinde ait Liuius libro 1. Tarquinius Priscus Circum maximū designauit, loca diuisa patribus, equitibusq; ubi spectacula sibi quisque faceret, fori appellati. Spectauere furcis duodenis ab terra spectacula alta sustinētibus pedes. Ludicrum fuit equi, pugilesq; ex Hetruria maxime acciti. Solennes deinde mansere ludi, Romani magniq; uarie appellati. Hæc ille. Dicuntur & Circenses. Tranquillus in Cæsare, sic ait: Circensibus spatio Circi ab utraq; parte producto, & in gyrum euripo addito, quadrigas, bigas, & equos desultorios agitauerūt nobilissimi iuuenes. Troiam lusit turma duplex, maiorum & minorum puerorum. Idem in Augusto: In Circo aurigas, cursoresq; & confectores beluarum, & unumquemq; ex nobilissima iuuentute produxit: sed & Troiæ ludum edidit frequentissimum maiorum minorumq; puerorum. Idem in Caligula: Edidit Circenses plurimos à mane usque ad uesperam, interiecta modo Africanorū uenatione, modo Troiæ decursione, minio & chrylocolla constrato Circo, nec ullis nisi è Senatorio ordine aurigantibus. Idem in Claudio: Circenses frequenter etiam in Vaticano commisit, nonnunquam interiecta etiam per quinos missus uenatione. Circo uero maximo marmoreis carceribus auratisq; metis, quæ utraque & totina & lignea prius fuerant, exulto: propria Senatoribus constituit loca promiscue spectare solitis, ac super quadrigarum certamina Troiæ ludum exhibuit. Huius autē ludi originem Verg. in v. describit. Hunc morem sacrorū atq; hæc certamina primus Ascanius, longā muris quum cingeret Albam Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos, & quæ sequuntur. Equi fuerant in orbem se inuicem petētes: nunc torneamenta uulgus appellat. Equorum uero agitatio duplex fuerat, aut desultorij, quos Græci celetas uocant, singuli uel delicti equi sine ephippijs cum ingenuis assessoribus currentes, aut bigæ quadrigæq; quarum quatuor erant factiones, Russati, Albati, Prasini, Veneti: quibus aurati & purpurei & linthei additi à Domitiano extiterē. Hi enim colores pannorum quibus illi induti fuerant, quorum similitudinem quandam Florentiæ Calend. Maij in ludicro hasta currentium cere nere licet. Circus autē maximus cuius adhuc Romæ uestigia uisuntur, longitudine trium stad. latitudine unius fuerat. Ipsam uero longitudinem diuidebant in partes VII. unam dabant anfractui, quo in dextro Circi spatio in sinistrum certantes ad ultimam migrarent metam. Deinceps uero alias metas per lineam mediam ita dispertiebant, ut per longitudinem Circi æquis inter se spatijs distarent, & caperent totius lōgitudinis septimam septies: ducebaturq; à meta ad metam ueluti crepido alta pedes nihil minus sex: erantq; Circi lateribus gradationes, ubi spectatores consisterent. Hæc ex Leonis descriptione, qui fuit optimus uetustatis indagator. Cassiodorus autem in epistola in hanc sententiam. In Circo alba linea currentes coercebantur, ut quadrigis progredientibus inde certamen oriretur, quod septē peragitur metis numero planetarū. Ipsæ uero metæ ternas obtinēt summitates, inter has duo sunt obelisci, sacra priscorum Chaldaicis signis quasi literis indicantur. Mappa uero quæ signum Circensibus datur, tali casu fluxit, Quum Nero prandium protenderet, &

Paulus apłs
Hieronicarum mos.

Dionysia

Consualia

Circus maxi.

Ludi Romani
Magni
Circenses
Troia

Ludi Troiani

Desultorij
Quadrigarū factiones

Circi descriptio.

Alba linea

Mappa signū

- celeritatem (ut affolet) avidus spectandi populus flagitaret, ille mappam qua tergendis manibus utebatur, iussit abijci per fenestram, ut certaminis postulati potestatem faceret. Hinc *Missus xxiiij.* igitur tractum, ut ostensa mappa permitterentur. Totum certamen missibus $\times \times \text{IIII}$. ex pediebatur, ex horis diei computatis. Quatuor uero factiones, anni etiã tempora totidem notabant. In hanc ille sententiam. Varro autem missus $\times \times \text{V}$. ponit, ultimumq; ærarium appellari, quod de populi collatione exhiberetur. Missus autem hi apud nos hodie brauia sunt seu præmia, ob quæ toties currebatur. Domitianus (teste Tranquillo) centum missus equestres exhibuit, eosq; quo facilius peragerentur à septenis spatijs ad quina corripuit. Non autem septies currebant, nec infra metas omnis circumuertebant, ut quidam putant: nam sic nunquam tot missus absoluisent, uel eo modo circumuertendo singulas, nulla spectatoribus fuisset uoluptas, sed omnes eas tantum semel obibant. Domitianus autem, ut citius peragerentur ad metæ quintæ spatium uertere iussit. Prope Circum columna fuit unde Imp. ad bellum profecturi hastam iaciebant. Ouid. Fast. lib. v. 1. Prospicit à tergo summum breuis area Circum. Est ubi non parua parua columna notæ: Hinc solet hasta manu belli prænuicia mitti, in regem & gentes quum placet arma capi. Circus quoq; Flaminius hodie notissimus, instar Circi max. fuerat cum totidemq; metis: circum quas, ut ait Varro, ludis taurijs equi currebant defultorij. Currus uero teste Cassiodoro in epistola, ab Augusto Mausoleo nunc notissimo sex portis dimittebatur, qui per campum Martium Circum fla. cucurrerunt. Dicitur enim Equiria (ut author Varro) ab equorū cursu, quod eo die ludis currunt in Martio campo. Ouid. quoq; lib. 11. Fast. Ex uero positum permanit equiria nomen, Quæ deus in campo præstitit ipse suo. Hæc nunc uia ædificijs occupata, ubi nunc S. Maria in Equiria nomen adhuc retinens adspicitur: inde postea recta tendebatur in Circum. Fiebant & in Circo max. Apollinares ludis: quos Lilius lib. $\times \times \text{V}$. uotos fuisse dicit in honorem Apollinis ad expellendū ex Italia Annibalem postq; ille Tarentum ceperat. Macrobius quoq; in Satu. ait ex libris Sibyllinis bello Pu. 11. suadente Cor. Rufo Xuiro institutos fuisse in Circo ac populum coronatū spectare iussum, stipemq; Apollini dare quantum cōmodum. Ludis autē seculares (ut ait Festus) in honorem Apollinis & Dianæ instituti ceteris quoq; anno. Præco clamabat: Venite ad ludos, quos nemo mortalium uidit, neq; uisurus est. Capitolinus in Gordiano scribit hos à Val. publicola ob exactos reges ceteris quibusq; annis ab urbe cond. ordinatos. Celebrauit eos Philippus Imp. anno Urbis millesimo, in quibus fuisse tradit elephantos $\times \times \times$. alces $\times$. Tigres $\times$. Leones mansuetos $\times \text{L}$. Leopardos mansuetos $\times \times \times$. Cebum 1. Hyenas $\times$. Gladiatorum fiscalium paria mille. Hippopotamū & Rhinocerotē. Arceoleontes $\times$. Camelopardalos $\times$. Onagros $\times \times$. Equos feros $\times \text{L}$. Taurij ludis appellatur in honorē deorum inferorum facti. Instituti autē uidentur hac de causa. Regnante Tarquinio Superbo, quum magna incidisset pestilentia in mulieres grauidas, quæ fuerat facta ex carne diu uendita populo taurorum, ob hoc dijs infernis instituti sunt taurij ludis, author Festus. Hi ex omnibus Romæ in hodiernū diē durant apud portā Trigeminā: prius teste Varrone in Circo Flamino. Ludos plebeios exactus regibus pro plebis libertate fecerūt, seu pro plebis recōciliatione post secessum in Auentinum. Piscatorios prætor urbanus trans Tyberim mense Iunio faciebat pro Tyberinis piscatoribus, quorū quæstus non in macellū peruenit, sed in areā Vulcani. Fertur q; id genus pisciculorū uiuorū ei dono pro humanis animabus datur, autor Festus.
- Ludi Diti* Ludis Diti apud Tarentū ex præcepto Sibyllinorū anno primo primi Pu. be. ab Vrbe autē *Munus gladiatorium.* li. uoti. Lilius XLIX. Munus gladiatorij Cicero dicit institutū fuisse ob iuuētutē, quæ planè cædem ac dimicationē spectādo, assuesceret in bello nō expauescere. Lanista gladiatorū familias nutrebat, eorū paria iussu Prætoris in Amphitheatrum exhibebat. ipsius pugnae modus, Retiarius & secutor erat qui Mirmillones sequebatur, quos Festus sic describit: Retiario pugnatū aduersus Mirmillonē cantatur: Non te peto, piscem peto, quid me fugis Galle. Quia Mirmillonicū genus natione Gallicū: & ipsi Mirmillones antea Galli appellabantur, in quorum galeis piscis effigies erat. Hoc autē pugnae genus à Pyrraco uno è serpretem sap. institutū uidetur, qui aduersus Phrytionem dimicās ob finitū cōtrouersias, quæ erant inter Atticos & Mitylenæos, rete occultato eundē cepit. Ludorum quoq; alia causa fuerat, quū Imperatores in periculis, uel in bello eos quandoq; uocabant, ex annis imperij computatos, uerbi gratia, Galienus Decennalia celebrauit deuictis in Asia Syris: & Theodosius

dosius uota Vicennialia & Tricennialia edidit, id est, ludos totidem annorū quot præfuere imperio: quod indicāt marmora incisa & antiqua nomismata ex ære sub hac figura, uotis *Vicennialia* *Tricennialia* *Ludi Scenici* *Nasica* *Mumius* *Scaurus* *Pompeius* *Theatrum* *Amphitheatrum* *Manducus* *De Scenica leuitate* *Amylianus* *Aristoteles* *Labienu* *Nero*

XX. uotis XXX. De ludis Scenicis, Cicero ait: Liuium Andronicum primum fabulam populū docuisse anno post Urbem cond. DXXXI. Liuius lib. VII. T. Sulpitio Potito, & C. Licinio Stolone Coss. ob pestilentiam ludi Scenici instituti, noua res populo bellico & statim pergrata fuit: sine carmine ullo, ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus modo Tusco dabant: imitari deinde eos iuuentus cœpit, nec absenti à uoce motus erant, & quum hister Tusco uerbo ludio uocetur, nomen histrioni inditum: qui nō sicut ante Fescennino uersu similem modum incompositum iactabant, sed impletas modis satyras descripto iam ad tibicinem cantu motuq; congruenti peragebant. Hæc Liuius. Idem lib. XLVIII. ait: Quum locatum esset à Censoribus theatrum ut extrueretur, P. Cor. Nasica authore tanquam inutile & publicis moribus nociturum ex S. C. destructum est, populūq; aliquamdiu stans ludos spectauit. L. Mumius primus theatro temporario ludos in suo triumpho edidit histrionibus ab Hetruscis accitis. Deinde Scaurus eum secutus: postremo Pompeius theatrum gradibus māsuris perpetuum primum ædificauit: quare publice accusatus, uitioq; datū illi fuit. Alia deinde extructa theatra & Amphitheatra. Primi Amphitheatri molem in campo Martio Iulius Cæsar posuit, teste Tacito in gestis Neronis, quam Trāquillus imperfectam postea ab Augusto mausoleum ædificaturo destructam dicit. Idem in Cæsare testatur Statilium Taurum aliud ædificasse. Tertium cœpit Vespasianus, quod & Titus absoluit. In theatro ludi Scenici fiebant, in Amphitheatro gladiatorium & uenationes, quibus homines aut conducti aut damnati adhibebantur: seu etiam ambitiosi ad ostendendam audaciam. In Circo cursus, uenatio, naumachia, pugillatus. In ludis à principe, aues, uarijque generis missilia spargebantur, aderatq; larua quædam appellata Ciceria, quæ ut ait Festus, ingens oblongis malis, ac grandibus buccis Manduci speciem præbebat. Plautus: Quid si me ludis pro Manduco locem? Amphitheatrum, sicut & Circus arena substratum erat quo mollius caderent. Operiebantur uarijs coloribus, ut supra monstratum, quum de theatro inter ædificia dixi. Scenicæ leuitati minime olim uiris grauibus dignatæ, Cato procul à theatris magnum præbuit testimonium, nec minus Nasicæ seuera repugnatio, & Pompeij damnata lasciuia: de quibus paulo ante mentionem feci. Sed & apud Ciceronem Scipio Aemylia, sic ait: Quum artem ludicram scenamq; totam in probro Romani ducerent, genus id hominum tribu amoueri censoria nota uoluerint. Aristoteles item in Proble. Scenicos artifices, quos græce Dionysia costechinitas uocat, mēte improbos magna ex parte testatur esse. Et Labienus eques Romanus se per epigramma excusat à Cæsare coactum in histrionicā inuitū descendisse. Nero quoque princeps infamis ob eandē causam fuit. Sed quid nunc de fece huius seculi dicam: quum uirtutem ac gloriam ueterum imitari nullo pacto ualeamus, uitia tamen omni studio imitatur. Iam scena ubiq; renouata est, ubiq; comœdias spectat uterq; sexus, quodq; longe impudētius, ipsi sacerdotes & præfules, quorum erat officium omnino prohibere. Multo igitur seueriores in hac parte Græci, qui omnis suos comicos iamdiu aboleuerunt, præter unum Aristophanem, quod is moribus minime officeret.

DE LVDO DIVERSO QVO SVMMI
uiri quandoq; occupati fuerunt.

LVDVM uero singulari appellatione diuersum genus dicimus, sicut pilæ, cuius inuētrix fuit Anagallis puella Cercyrea, quam dono dedit Nauficæ Alcinoui regis Cercyrei filiæ. author Aelianus. Plinius uero Pythum quædam Herodotus autem Lydos eam simul cum alea & tessera inuenisse tradunt. Hac igitur Phæacia iuuentus, ut narratur Odysseæ lib. VIII. primum lusit, quos uersus hoc modo cōuertit. Ille pilam dextra missurus ad astra reflectit Terga retro: rursusq; ad magnum protinus ictum Cōsurgens terram procumbit pronus ad imam. Nostri ætate Manzus Florentinus qui quæstum ex ea factitabat, sumptusq; domi multorū famulorum tolerabat, parem nullum seu uictorem inuenit. Deinde latronum seu latrunculorum. Martialis: Insidiosorum si ludis bella latronum Gemmeus iste tibi miles & hostis erit. Seneca: Latrunculū ludimus. Proximo seculo Mangiolinus item Florentinus adeo in hoc ludo fuerat exercitatus, ut memoriter per alium luderet minime respiciens, aduersario & uidente diligentius

Anagallis

Pila

Latrunculi

- Alea** diligentius & perdente. Aleam uero Palamedes in castris Græcorum cōtra Troianos rep̄
Alucolus perit, dum ocia miles ageret, ut author Philostratus in Heroicis. Alea totus est ludus, Al/
Phimum uolus & Phimum ipsa tabula lusoria uocatur. Est enim tabula lusoria inter Martialis lem/
Calculus mata sub hoc disticho. Hic tibi bislino numeratur tessera puncto: Calculus hic gemino di/
 scolor hoste perit. Erat enim tabula in qua & alea exercebatur tessera iactando, & latruncu/
 lorum ludus, quos calculos in alio supra lemmate appellauit. Ipsa uero tessera duodena o/
 mnino puncta (ut carmen demōstrat) retinebat: in quibus Senio seu Venus felix pūctum:
 aduersus uero canicula, infaustum. Persius. Quid dexter Senio ferret. Damnosa canicula
Turricula quantum raderet. Turricula seu fritillus, idem quod apud Græcos pyrgos dicebatur, inter
Pyrgos lemmata item Martialis sub hoc disticho. Quærit compositos manus improba mittere ta/
 los. Si per me misit, nil nisi uota facit. Erat enim paruum turriculæ modo uasculum, quo in/
Tali clusæ tesserae, siue tali ad tollendam ludentis fraudem iactabantur. Tali enim nequis erret
 tesserae non sunt, quamuis eodem fere modo quo tesserae iacerentur. Ossiculi sunt iuxta pe/
Astragali dis uertebam, quos Græci astragalos uocant: quibus Apollonius in Argonauticis puerum
Par impar Cupidinem ludentem ponit. Ludunt & his hodie in Germania & trans Padum. Ludere
 quoq; par impar ex Horatiano carmine morem etiam fuisse apud ueteres deprehēdimus.
Nucibus Nucibus uero uti & nunc, etiam ex Persiano uersu: Nucibus facimus quæcunq; relictis.
Chartæ Chartarum uero & sortium & diuinationis ludi prisca additi sunt, ab auaris ac perditis in/
Sortes uenti, non solum nostro dogmati, sed publicis ueterum moribus unā cum alea reiecti, cæ/
Scæuola teri cessationis gratia uiros uel summos quandoq; occupatos habuere. Quapropter Scæ/
Hercules uolam ex Valerio cognouimus optime pila ludere solitum: sed & Hercules ipse dicitur la/
 bores suos interdum cum pueris ludendo leuasse. Quod Euripides monstrat. *παιζο μετα/
 βολὰς τῶν πόνων ἀσὶ φίλῳ.* Socrates item deprehensus cum Alcibiade puero quandoq; collu/
Socrates dere. Agefilaus Lacedæmonius cum arundinem forte cum filio paruo adequitaret, ridenti
Agefilaus amico, ait: Tace quousq; fueris pater. Architas Tarentinus uir philosophus simul & poli/
Architas ticus, plures habens seruos, cum eis earumq; filijs uisus erat ludere, ac in conuiuio lætari,
Cosmus author his omnibus Aelianus. Aetate autē mea Cosmus Medices iam senex ac princeps
Medices nepotibus paruis colludebat: instantiq; unī auenā aptauit olim in medio foro, miratibusq;
 cunctis: Bene, inquit, successit, quod à me non contendit ut eam inflarem.

DE MAGISTRATIBVS GRÆCORVM
 ET ROMANORVM.

- Prytanes** **RAECI** formam reipub. & magistratuum Romanis ostenderunt. Atheni/
 enses primi Prytanes, post reges sicuti Romani Coss. habuere. At Prytanes,
 ut ait Pausanias lib. I. erant numero L. decima uidelicet pars Senatus quin/
 gentorum hominum, qui exequiebantur quæcunq; Senatus decernebat. Lo/
 cus autem ubi conueniebant, Prytanium uocabant, quasi Pyritanium, quod
Ephori frumentum ibi seruaretur. Lacedæmonij autem Ephoros creabāt numero x. perpetuos,
 qui uitæ necisq; haberent potestatem. Regem item perpetuum, qui tantum bellorum tem/
Harmoste pore dominaretur. Harmostæ quoq; quoquouersus discurrebant per ditionem, quorum
Cosmi erat officium, collapsa ædificia, urbes, mœnia, portus restituere. Cretēses similiter Cosmos
 magistratus suos appellatos perpetuos habebant: quos omnis Aristoteles in II. Politico/
 rum reprehendit, ac temporarios maluisse se scribit. Thebani quoq; & ipsi post reges sta/
Imper. Con. tim sese reipub. accommodauerunt: quo tempore maxime & opibus & gloria floruerunt.
Despotæ Hæc prisca Græciæ magistratus conditio. Postquam uero res ad imperium deducta per/
Sabaſtocrator Constantinum, qui primus Byzantiij imperauit: tunc hos usque ad extremum habuit ma/
Cæſar gistratus, siue munera, siue officia sub ipsis principibus. Filij Imperatorum Despotæ uo/
Magnus dux cabantur, præcedebantq; honore & fratres & generos Imperatorum, etiam despotas. Ipsi
Magnus do autem & Sabaſtocrator & Cæſar nullum habebant certum munus, nisi belli tempore ex/
meſticus ercibus præficerentur. Magnus dux classi imperatoriæ præerat, cui parebat magnus
Magnus Co Drūgarius & Admiratus & Protocomes, cæteri q; classis curatores. Magnus Domesticus
meſtabulus post Cæſarem erat: Spatham ante Imperatorē ferebat, quo honore functus est Catacunze
Apoculis nus apud Andronicum iuniore. Magnus Comestabulus caput erat togatorū Francorum.
Paracæmo Pincerna siue à poculis. Paracæmomenus cubilis, Decurio cubiculariorū erat, seruat pala/
menus tiū, absente principe, fert Spathā eius. Domesticus mēſæ & à mensa, præerāt mēſæ impera/
 toriæ

toriam. Primicerius aulae, in confessu, magistratus omnis pro dignitate loco suo disponit, ac ordine sedere iubet, quasi magister ceremoniarum apud Pontificem. Magnus Drungarius classis eundem habet locum apud magnum ducem, quem Magnus Drungarius Biglae apud magnum Domesticum. Protocynegus praest canibus quando Imperator equitat, cui donari solet ab ipso quicquid uestium ei sanguis ferinus polluerit. Scuterius fert scutum ante Imperatorem quocumque proficiscatur. Ameralius praest classi maritimae uniuersae, subest autem magno duci. Magnus interpret praest interpretibus omnibus. A memoria hi erant qui describebant eos qui uel in bello uel alibi pulchre ac cum laude se gesserint, eosque Imperatori commemorabant, ut ex hoc praemijs dignis afficerentur, sed hoc postea munus uacauit. Protoieracarius praest uenatoribus ferentibus aut nutrientibus accipitres. Magnus stratopedarcha est curator exercitus necessariorum & com meatuum. Magnus Hetariarcha recipit undecumque exules & sodales & amicos imperiales. Acoluthus sequitur Imperatorem quocumque ierit, sicuti scuterius praecedit. Orphanotrophus olim curabat orphanos, postea cessauit. Protonotarius nomine ipso manifestus, nam & notariorum seu pragmaticorum primus erat. Domesticus murorum, curam habebat castrorum aut murorum reficiendorum si quid his opus erat. Praefectus cubili curam habet cubilis imperialis, praest quoque cubicularijs. Subditus tamen & ipse Paracemomeno. Praefectus uestiarij, imperij curat uectigal, dati & accepti rationes. Vestiarius Imperatorem per mare sequitur, curamque habet eius instrumeti ac uestium. Protocomensis in mari praest omnibus curatoribus. Praefecti & castrophylaces ciuitatibus praesunt, quique pro dignitate. Domestici orientalium thematum similiter curant res eorum populorum. Stratopedarcha Monocaballorum qui praerat monocaballis, Erant enim locis secundum themata ordines phosati, quorum alij Tricaballi, alij dicaballi, nonnulli monocaballi dicebantur. Similiter Stratopedarcha murtariorum, & Stratopedarcha Zaconorum & Zangratorum curam habet in castris custodum, qui Zaconi uocantur. Protostrator qui per absentiam magni Domestici fert spatham Imperatoris, & eo adequitare uolente tenet equum usquequo sit tempus. Tunc comes equorum exceptum ab eo ducit ad quintum aulae palatinae gradum. Inde rursus magnus Chartularius excipiens ducit ad portam ubi adequitet. Idem quoque cum descendit ordo seruatur. Comes praeterea equitatum pompae imperatoriae in itinere disponit, ireque iubet ordine quo sibi placet. Habet etiam dona regia: Ephippia, habenas, omnemque equi imperatorij ueterem ornatum, singulis annis, quod eadem omnia in Resurrectionis dominicae celebritate iterentur. Protostrator etiam post exercitum adequitat, ac si quos uidet inordinatos ire corrigit. Erant & alia praeter haec honorum nomina quae antiquitus certa obibant munera: postea tantum titulo tenus habita. haec sunt Panypersebastes, Protouestiarius, magnus Primicerius, Logothetes, qui idem ferè quod scriba: & magnus Logothetes qui erat supra magnum Stratopedariu, quo munere functus est Theodorus Metochites sub Andronico primo Palaeologo Aristotelis commentator. Magnus Papias magister equitum, magnus Drungarius Biglae, magnus Hetariarcha, magnus Chartularius, Logothetes, Genici, Dromi, Domesticus scholarum, magnus Drungarius classis, Protospatharius, magnus Zausius, Praetor populi, magnus Logatiastes. A libellis ij erant qui supplicationibus a nostris appellatis praerant. Coeaster, Logothetes expeditionis, Logothetes turmarum, Iudex Phosati, Diocetes, id est, administrator. Logatiastes aulae, magnus Myrtheta, Patricius.

Magnus
Drungarius
Protocynegus
Scuterius
Ameralius
Magnus
interpret.
A memoria
Protoieraca.
Magnus stratopedarcha
Magnus Hetariarcha.
Acoluthus
Protonotari.
Praef. cubili
Vestiarius
ptocomensis
Domestici
orientalium
thematum.

Logothetes

Magnus
papias.
Domesticus
scholarum.
Coeaster
Iudex phosati

ROMANI MAGISTRATVS.

DE ROMANIS autem haec comperimus. Primum Dictator pluribus de causis dicebatur. Aut rei gerundae, id est, belli causa grauioris. Primusque fuit T. Largius cum LX. populi Latinorum aduersus Romam, coniuressent, autor Diony. Halicarnasseus. Deinde clauis figendi causa, quum graui morbo pestilentiae ciuitas affecta esset, senatus L. Manlium Imperiosum dictatorem clauis figendi causa dici iussit. Isque clauus in aede Iouis in capitolio in dextro latere fixus est, autor Liui. Sed & ob aliquam aliam calamitatem clauus affigi etiam solitus. Comitiorum item consularium causa, ut Consul dictatorem diceret, si contingeret utrumque aut per bellum, aut aliam necessitatem ab Urbe abesse. Aut quaestionis exercendae. Quando Q. Cincinnatus dictator factus, ut Sp. Melij regnum affectatis temeritati resisteret. Aut legendi senatus, numero deficientem, ut M. Fab. Butheo. Modus autem hic

Dictator
Rei gerundae
de causa
T. Largius
Clauis figendi
di causa.
Comitiorum causa
Quaestionis
exercendae causa
Legendi senatus
causa

hic fuerat. Consul dictatorem dicebat, dictator magistrum equitum, noctuq; tantum dicebatur, & in solo Romano quod Italia terminabatur. Sexq; tantum menses durabat. Et ex patricijs C. Marcius Rutilius tantum de plebe in bello Faliscorum dictus, qui & ipse de plebe hominem L. Plaucium magistrum equitum dixit. Procebat cum licitoribus $\times \times \text{IIII}$. ac totidem securibus, à quo prouocatio non erat. Magistratum hunc Romani ab Albanis acceperant, apud quos Metius Suffetius dictator inuenitur prius fuisse. Tribunorum plebis creandorum causa, secessus plebis fuit in montem sacrum à senatu grauata. Inde per Menenium Agrippam reducta, dato exemplo uentris ad membra, Tribuni duo primum creati: deinde per aliam secessionem tres, mox quinq; alij, fuereq; tandem numero $\times$. Sacrosancta uocabatur potestas, nec sicuti alia per dictatorem unq; cessabat. Absq; iudicij discussione in exilium carceremq; mittebat. Curiam non ingrediebatur, sed in sella ante uestibulum permanebat: dum S. C. fieret, quod si probaret T. litera annotabat, si minus, intercedebat. Ab Vrbe nec per unum diem abesse licebat. Domus eius die noctuq; apertis foribus patebat, ut auxilio plebi omnibus horis (si quando opus) foret. Præterea de plebe tantum fuerat, & qui patrem uiuum non haberet: ex quo Seruilius tribunatum falso gessisse creditus, quod pater eius quem decessisse opinio erat, uiuere ferebatur. Inter se quoq; dissidebant, plusq; poterat unus qui prohibuisset, quam reliqui qui rem aliquam probassent, author Plutarchus in Catone. Capituli etiam diem & dictatori & Consuli post magistratum dicere poterant. Nec purpuram, nec sellam curulem, nec lictores ut Coss. & prætores habebant, sed tantum unum uiatorem. Per aliam plebis discordiam quæ delectum pati non poterat, necesse fuit Tribunos consulari potestate creare, creatiq; sunt ex patribus. A. Sempronius Atratinus, L. Attilius, & C. Cæcilius, author Liuius. Hi duorum generum erant, Comitarij, qui in comitijs fiebant. Et Rutilij seu Rufi qui in castris. Nam Rutilius Rufus legem tulit de eis in exercitu creandis, ut author Festus. Prætores numero $\times \text{VIII}$, fuere, habebant sellam curulem & lictores sex, trabeam item, reliquaq; consularia insignia. Ab initio unus tantum Prætor urbanus fuit, qui in urbe ius diceret, omnemq; publici ac priuati iuris potestatem habebat, equis item albis utebatur. Alius deinde Prætor peregrinus factus, qui inter peregrinos ius dicebat. Deinde aductus paulatim numerus, qui & urbanis & prouincialibus rebus adessent: Sylla quatuor, Augustus duos, Claudius totidem adiecit. Inter minores magistratus etiam ius dicebant. Absentibus Coss. Prætor urbanus senatum & comitia habere poterat. In prouincijs non solum ius dicebant, sed res gerebant. Quæstores sub se habebant, qui uice eorum fungerentur cum opus, sicuti Dictator magistrum equitum, & Consul legatum. Proprætores prætoriam potestate prouincias etiam administrabant.

Quæstores Quæstores uetus magistratus. Gratianus Iurisconsultus in eo libro quem de potestate scripsit, ipsum etiam Romulum & Numam duos habuisse Quæstores, quos non sua uoce, sed populi suffragio creatos, scriptum reliquit. Deinde Tullum Hostilium sine dubio Quæstores etiam habuisse. Dictos autem à quærendo: quorum officium, partim ærarij & urbanæ pecuniæ curam agere, partim prouincias exigendis uectigalibus sortiri, quandoq; in senatu occupari: & hos candidatos principis esse dictos: nonnullos in exercendis quæstionibus uersari: alios Quæstores parricidij dictos, qui ut capitalibus rebus præessent, à populo constituebantur. Hæc ex libris Digestorum. Reperio quoq; apud Valerium Quæstorum fuisse curam, legatos reges ue Romam ueniētes pro dignitate populi Ro. excipere ac honorare, obuiamq; proficisci. Nam legati primum in ædem Saturni petebant ubi ærarium erat, ibiq; mos erat, ut à Præfectis ærarij scriberentur eorum nomina, traderenturq; Quæstoribus, qui & eos donis prosequi, & ægros curare, ac demum mortuos sumptu publico sepelire solebant. Ærarium enim apud Saturni prius ædem fuit. Hic libri elephantini seruabantur, in quo $\times \times \times \text{V}$. tribus conscriptæ, tum senatusconsulta omnia fuerunt. Libros autem linteos Pontifices retinebant, in quibus annales conscribebant. In ipso quoq; ærario locus erat secretior, ubi uigesima uectigalium seruabatur. Liuius $\times \times \times \text{VII}$. Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erant Consulibus, aurum uigesimarium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus seruabatur, prompta. ad III. mil. pondo auri. Fiscus deinde ærarium appellari coepit à fiscella, id est, crumena, ubi seruabatur pecuniæ, ut ait Varro. Primum fisci aduocatū instituit Hadrianus princeps, ut testatur Spartia.

Po. Ro. Vectigal Po. Ro. inter alia fuit uigesima reddituum omnium rei frumentariæ in Italia: præterea sal

sal à singulis exigendum, Salinatoris commentum. Qui uectigalia redimebant, publicani
 appellati, & mancipēs publicanorum principes, ut ait Pedianus. Senatores primum à Ro
 mulo cētum instituti: Patres appellati: ex his geniti Patricij dicti: qui uero postea per reges *Senatores*
 ac alios additi fuere, patres cōscripti, & minorum gentium uocati apud Gellium. Fuereq;
 usq; ad mille, quem numerum Augustus postea minuit. Qui non uti nunc mercedem aut
 stipendium aliquod à repub. sumebant, sed gratuitam exhibebant operam, quod sanè ex
 nonnullorum senatorum paupertate maxime declaratur. Liberalitas tamen principū mul
 tis prouidit. Augustus item teste Tranquillo Senatus censum ampliavit, ac pro D C C C
 Duodecies extantem taxauit, suppleuitq; non habentibus. Et in Vespasiano scribitur: Ex
 pleuit censum senatorum. Consulares inopes quingentis sestertijs annuis sustentauit. Se
 natores libertinos in senatum Commodus teste Lampridio adsciuit. Cæsar etiam Gallos,
 Heliogabalus Senatulum mulierum in Colle Quirinali instituit. Augusti quoq; constitu
 tione Senatores priusquam considerent, uino & farre sacrificabant ei deo, in cuius ædem
 conuenerant, nec ultra quàm bis in mense plerunq; cogebantur. Ante ortum aut post oc
 casum solis Senatusconsultum irritum erat. Ante annos X X V. in curiam ingredi non li
 cebat post casum Papirij Prætextati. Senatores ex lege post annos L X. nō citantur, ut au
 thor Seneca ad Paulinum. Citatis uero ex lege non uenientibus pignora auferebantur, ut
 uidere licet apud Ciceronem de Oratore lib. III. Duobus tantum exceptis casibus, cum
 supplicatio uidelicet aut triumphus alicui decernendus. Nam tunc uti placerent, libenter
 omnes sponte minimeq; coacti properabant. Ci. Philipp. prima. De supplicationibus refe
 rebatur, quo genere Senatores deesse non solent. Senatusconsultum tribus modis fiebat, *Senatuscon
 sultum*
 sententia, uerbo, discessione. De quibus testatur Liuius X X X V I. Liuium Salinatorem,
 inquit, olim damnatum in Senatum uenire, & tondere, squaloremq; ponere Censores ius
 serunt, sed tum quoq; aut uerbo adsentiebatur, aut pedibus in sententiā ibat, quos modos *Pedibus in sen
 tentiam ire*
 sanè deprehendimus fuisse ignobilium Senatorum, præcipuorum uero sententiā dicere.
 Pedibus ibant mouendo se in locum illius cuius sententiā probabant. Vnde pedarij Se
 natores dicti sunt. Gellius uero etymi causam dicit, quod pedibus in Senatum irent, ad eo
 rum differentiam qui curru uehebatur, in quo sella erat, quod curulem iam dignitatem ob
 tinuissent. In sententiā uero dicēda is ordo erat, ut ait Gellius, ante legem de Senatu haben
 do. Princeps Senatus primum à consule rogabatur, deinde Coss. designati, deinde reliqui
 præcipuæ existimationis. Cæsar consul Catonem rogauit, dicentemq; non placita in car
 cerem duci iussit, sequenteq; eum senatu pudore motus prohibuit. Quem uero ordinem,
 ut ait Tranquillus in Cæsare, Cal. Ian. Consul seruasset, toto anno seruabant. Sententiā in
 super si quando non tota placeret, diuidebatur. Cicero in epistola ad Lentulū. Postulatum
 ut sententiā Bibuli diuideretur. Pedianus in oratione pro Milone. Cum aliquis dixit quod
 non probaretur, postulabant ut diuideretur, & de singulis referretur. Seneca in epistolis.
 Quod fieri in Senatu solet, iubeo illud diuidere, & sententiā sequor. Et hæc quidem de se
 natu. Consules primi post exactos reges L. Iu. Brutus, & L. Tarquinius Collatinus, qui
 bus dati X II Fasces ac totidē secures cum licitoribus, ita ut apud unum tantū essent ne ti
 mor duplicaretur. Isq; maior Consul appellaretur. Val. Publicola eis secures ademūt, dum
 prouocandi potestatem à Consulibus dedit. T. Largius Dictator restituit, ita tamen ut mi
 nime in caput Romani iniussu populi ualerent. Addita his sella curulis, purpurea trabea,
 prætexta: quæ omnia ab Hetruscis teste Liuius accersita sunt. Plebes deinde per seditionē
 alterum de suis obtinuit. Alterū item Campani superbi per Anniū petierunt Consulem
 Campanum, quem Torquatus paulo minus quin è curiæ gradibus præcipitem deiecerit:
 Prima hæc post dictatorem potestas. Ciues in carcerem mittendū, non tamen necandi au
 thoritatem habebat. Proconsules autem (ut narratur in libris Digestorum) sex lictores ac *Proconsules*
 tantum in prouincia ius habuere, ingressi urbis portas amittebant. Legatos & ipsi consti
 tuebant, qui accepta ab eis facultate administrabāt. Candidati & honores petitori in cam
 pum ad Comitiam descendebant, ubi in septis ouilibusq; locis uidelicet eorum similitudine *Candidati
 Comitiam*
 factis. Comitiam consularia, calata, tributa, centuriata, curiata. Calata à calando, id est uocan
 do per lictores. Curiata tantum ex curijs ciuium, quæ X X X. fuerant, constabant. Cen
 turiata frequentissima per Cornicinem ex censu & ætate accersebantur. Tributa uero ex
 omnibus regionibus urbis & tribubus. Accedebāt prærogatiuæ iuniorum seu ueterano
 rum,

rum, hoc est ex omnibus qui militarent iuuenibus & ueteranis: Centuriæ ad suffragia deli-
gebantur. Consul uero sortiebatur quæ pro uno quoque candidato prærogatiua iuniorum
prius ad suffragia mitteretur, quam & præco citabat in mōtem citatorum dimissa. Classes
uero in centurias distributæ fuerant. Dabantur suffragia duobus modis. Primo, mos fuit
sententijs ab utraq; parte dictis. Deinde tabellis, ut deprehenditur in Cicerone legum 11.
In ea, inquit, sum sententiæ qua te semper fuisse scio, nihil ut fuerit in suffragijs uoce utilius.
Quis autem nō sentit, auctoritatem optimatū tabellariam legem abstulisse: quam populo
libero nunquam desiderauit, in oppressis dominatio & potentia principū flagitauit. Quan-
doq; non in comitijs Consules, sed per interregem ad hoc factum legebantur, ob candida-
torum tumultum & arma. Liuius 1111. Per interregem creati Coss. ac pronuntiati, L.
Val. & M. Horatius, acta res in Flaminijis pratis. Pompeium quoq; solum creatum Cos.
per Sulpitium interregem legimus apud Plutarchum in Pompeio, Collegæq; potestatem
ei attributam fuisse. Candidati ueste induti alba sine toga, ut ait Plu. ne munera ad corru-
ptionem abscederent: ciues rogabant, prensabantq; merita commemorabant. Nasica uir
sanctissimus bis candidatus repulsam habuit. Cæ. Metellus semel in consulatu, qui postea
Macedoniam patriæ subiecit. Cato quoq; semel & Q. Aelius Tubero uir stoicus in præ-
tura ob mensas pellibus hœdinis Po. Ro. paratas. Censores primi L. Papyrius Mugilanus,
& L. Sempronius Atratinus: anno Urbis cccx. per quinquennium ab initio facti: de-
inde ob eorum insolentiam per Mamercum Aemylum dictatorem ad annum & sex men-
ses redacti, ut author Liuius 1111. Alteroq; defuncto se etiam alter magistratu abrogabat,
totidemq; fiebant. Censum agebant ciuium Ro. lustrumq; cōdebant: quem prius Seruius
Tullius instituit rem saluberrimam, ex quo belli pacisq; munia, nō uiritim, ut ante, sed pro
habitu pecuniarum fierēt. Censu perfecto edixit, ut in campo Martio omnes ciues quisq;
cum suis centurijs prima luce adessent: ibi instructum exercitum omnes, sue, oue, taurisq;
lustrauit, idq; conditū lustrum appellatū, quia in censendo finis factus est. Milia LXXX.
eo lustro ciuium censa dicuntur. Bello 11. Pu. censa fuisse ciuium capita cxxvii. mi-
lia, & cviii. ex quo numero apparuit quantū hominū Pœnus abstulisset. Li. xxvii.
Idem lib. Lix. dicit sub Q. Pompeio & Q. Metello Cens. statim post 111. bellum Pu.
censa fuisse capita cccxix. milia, & dccccxxxiii. præter pupillos & uiduas,
quo nunquam maior numerus. Præterea disciplinā ordinum, morum ue curam habebant:
Senatum legebant, ab eoq; indignos amouebant. Quorum tanta seueritas fuit, ut oscitan-
tem paulo altius ciuem Ro. in publico ignominia adfecerint: & equiti Romano qui equū
strigiosorem haberet, se autē pinguem, mollius ut curaret equū admonuerint. author Gel-
lius. De Præfecto urbi sic scribitur in libris digestorum. Omnia crimina quæ per totam Ita-
liam admittebātur (ut in epistola diui Seueri ad Fabium Cilonem cautum est) præfectura
urbi sibi uendicat. Initio uero eius epistolæ, sic scribitur: Quum urbem nostram fidei tuæ
commiserimus, quicquid intra urbē admittitur ad Præfectum urbi uidetur pertinere. Sed
& si quid intra centesimum lapidem admissum sit, Præfecti urbi ad cognitionem pertinet.
Si ultra, Præfecti urbi notio non erit. Curam præterea habet tutorum, curatorum nō pro-
borum, sed & nummulariorum, ut ab illicitis abstineant. Macellum quoq; ac forum boar-
rium, suarium, piscarium, olitorium curat, ut iusto ueneant res precio. Præfecti annonæ fru-
mentum prouidere urbi habebant, emereq; à ciuibus quod uicui superesset. Præfectos ui-
gilum, ut scribitur in digestis, Augustus primum constituit ad incendia reprimenda, quod
erat antea officium triumuirorum: nam cohortes opportunis urbis locis disposuit, quibus
Præfectos cōstituit, qui furum, incendiariorū, raptorum, receptatorū crimina uindicabāt.
Præfectus prætorio, ut in eisdem scribitur libris, erat apud Imperatorem, qualis magister
equitum apud Dictatorem. Nam disciplinæ publicæ præerat, à quo ex Cæsarū priuilegio
prouocare nō licebat: secundū post Imperatorē locū obtinebat. Aediles Plebei & curules
satis nomine ipso distinguuntur. Hi ludos curabāt, aquas, cloacas, publicaq; ædificia. Quic-
quid etiā rerum uitiosarum pro syncero, fractumq; pro integro uenisset, Aeditio æditio
redhiberi solet. Petitio per legatos & allatis Atticis legibus, ad eas proponēdas Xuii, inter
quos Appius Claudius, & T. Genutius principes fuisse, pro Consulibus sine ullis alijs ma-
gistratibus creati, à quibus nō esset prouocatio: anno ab urbe cōdi. ccc1. Hi descriptis le-
gibus quum modeste se gessissent, in alterū quoq; annum eundē esse magistratum placuit,
quo

Censores

Præf. urbi

Præf. annonæ
Præf. uigilum

Præf. Præto.

Aediles plebei
& Curules.Xuii legi-
bus ferēdis,
App. Claud.
T. Genutius

Quo tempore quā plura impotenter fecissent, magistratum deponere nolentes in tertium annum detinuerunt, donec inuictio eorum imperio finem attulit Appij in Virginiam libido, ad quem summa rerum referebatur: quo facto Plebes incitata occupat Auētinum, Decemuiros se magistratu abdicare coëgit: ex quibus Appius & unus collegarum, qui præcipue pœnam merebant in carcerem coniecti, cæteri in exilium acti. Instante igitur Virginij accusatione, & ex altera parte Claudiorum omnium deprecatione Virginij lachrymæ iustiores uisæ fuerunt. Itaque anteq̃ dies adesset Appius sibi necem consciuit. Liuius lib. iij. III uiri capitales causas criminum capitalium cognoscebāt. Ab initio duo fuerāt iam inde concreati ad iudicandum Horatium illum qui sororem interfecerat rediens à uictoria Curatorum. III uiri coloniæ deducendæ, ad hos pertinebat, ut agros nouis deductis colonis diuiderent, urbes designarent, ædificare uolentibus arces partirentur, cōmodis regionibus ciuitatem distinguerēt, legibus, magistratibus sisterent, & ad spem optimæ gubernationis rempub. effingerent. III uiri reipub. constituendæ. Hi fuere M. Antonius, Octauianus, & M. Lepidus. III uiri Sacrorum, sacris libris legēdis, carminibus Sibyllæ, fatisq̃ populi interpretandis præerant: ut si quid in urbe portēti accidisset, lectisternijs ad puluinaria deorum factis eorū minas auerruncarent, præterea templa dedicarent. V uiri Epulonum, genus erat Sacerdotij, additum Pontificibus, qui epularum conuiuiorumq̃ sacrorum & pontificalium cerimonias curarent. Quum magistratibus horis uespertinis in publicū conuenire fas non esset, ut habetur in libris Digestorum, creati V uiri cis Tyberim, & totidem ultra, qui possint pro magistratibus fungī. Erant & V uiri qui minuendis publicis sumptibus iudicio Senatus constituti erant, author Cæcilius II. lib. epistolarum. Et item V uiri mensarii, de quibus postea dicam. Pontifex maximus supra omnes Pontifices, omniaq̃ sacra erat, penes quam libri rituales, lintei, elephantiniq̃ erant, ubi annales scribebant. Tantaq̃ pollebant authoritate, ut Metellus Cæcus Pont. Max. A. Posthumium Cos. ad bellum properantem, quod is flamen Martialis esset, non sit passus à sacris recedere, ut Li. XXI. testatur. Rex sacrificulus exactis regibus creari cœptus ad obeunda quædam sacra solis regibus fieri consueta, quod populus ægre ferebat diminutā propterea religionem, & numerū sacrificiorū, Iu. Bruto, & M. Valerio Coss. Flamines Numa instituit, id est sacerdotes, quasi filamines, quod lanā in capite quædam gestarent, duos Marti, unum Quirino, & alium Ioui, qui flamen Dialis diceretur, omnibus superiorem. Idem & Salios XII. Marti, quod saltando per urbē irent dictos. Mamurramq̃ uocabant, fabrum uidelicet Ancylum ad similitudinem illius quod è cœlo delapsum fuit. Quæ institutio discrepare non uidetur à modo ueteris legis. Dauid enim legimus ante arcam fœderis saltando processisse. Potitij, & Pinarij, Herculis sacerdotes ab Euandro instituti, quæ familiæ tunc nobiles ea loca tenebant. Potitij diutius remāserunt, sublatis tandē utriq̃ ab Appio Claudio Censore his infenso familijs: ob id creditur ira deorum luminibus orbatus. author Liuius. Fœcialis sacerdotium & patris patrati idem fere & in eisdem rebus fuerat, in feriendo cum hoste fœdere & bello indicendo iam usq̃ à tempore Tulli Hostilij. Forma autem fœderis ferendi huiusce modi à Liuiō ponitur. Fœcialis, inquit, regem Tullum ita rogauit. Iubes ne me rex cum patre patrato populi Albani fœdus ferire? Iubente rege: Sagmina, inquit, te rex posco. Rex ait, pura tollito. Fœcialis graminis herbam puram attulit, postea regem ita rogat. Rex facis ne tu me regium nuncium Po. q̃ Ro. Quiritum? Rex respondit, quod sine fraude mea Quiritum ue fiat, facio. Fit ergo tunc fœdus, multisq̃ id uerbis peragit. Legibus deinde recitatis: Audi, inquit Iuppiter, audi pater patrato populi Albani: audi popule Albane, audi, ut illa palam prima postremaue ex illis tabulis cæraue recitata sunt sine dolo malo, utiq̃ ea hic hodie rectissime intellecta sunt, illis legibus Po. Ro. ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam, tantoq̃ magis ferito quanto magis potes pollesq̃. Id ubi dixit porcum saxo filice percussit. Eodē modo pars altera per suos sacerdotes suumq̃ Dictatorem peragit. Cum autem bellum per Fœciales indicunt, hoc more utuntur: Fœcialis hastam ferratam præufram aut sanguineam ad fines eorū quibus bellum indicit, defert, nec minus puberibus tribus præsentibus hæc adijcit. Quod populi Priscorum Latinorum, homines ue prisci Latini aduersus Po. Ro. Quiritū fecerunt, deliqueruntq̃, Populi Ro. bellū cum Latinis priscis fiet: ob eam rem ego populusq̃ Ro. populo Priscorum Latinorum hominibusq̃ Latinis bellum indico, facioq̃. Id ubi dixit, hastā in fines eorū mittit, ex quo bellū esse intelligitur.

III uiri ca/
pitales.III uiri Colo/
niæ deducēdæIII uiri reip.
constituēdæ.II uiri sacrorū
V uiri Epu.

V uiri

Pont. Max.

Rex sacri/
ficulus.

Flamines

Salij
Ancylia

Potitij

Pinarij

Fœcialis

Pater patr.

Modus fœ/
cialiumIndicendi bel/
li ratio.

- Virgines Vestales.** Virgines Vestales Numa instituit, quæ sacra in Italiam per Æneam adducta fuerunt. Virg. sic ait: Et manibus uittas uestamq; potētem Aeternumq; adytis effert penetrabilibus ignem. Antistius Labeo scripsit, minorem quàm annis sex, maiorem quàm x. natam negauerūt capi fas esse: præterea quæ ex seruis nata sit, aut corpore sensuue diminuto. Neq; illa hæres cuiquam intestato, neq; intestatæ illi quisquam est, sed bona in publicum redigebantur. Carpentio uehebatur, magistratusq; illis adurgebant, magnusq; apud hos illarum respectus fuerat: si quando pro reis aut damnatis precabantur. Iu. Cæsar Tranquillo teste, per Vestales apud Sullam meruit ueniam impetrare. Ignem perpetuū seruabant, quæ autē per negligentiam extinguī sineret, flagris à Pontifice Max. cui suberant, cædebatur. In situ pro deprehensa uiua defodiēbatur, eoq; die in urbe publici nihil fiebat. Nuper sub radice Palatini è regione Cosmi & Damiani tēpli multa Vestaliū monumenta refossa: in quibus statuæ olim fuerunt, ex his duo tantum ponam. Cœliæ Claudiæ V. V. maximæ sanctissimæq; cui egregiam sanctitatem, & in deos infatigabilem operationem meritis suis laudis æternam adhibita grauitate, numen quoq; Vestæ comprobauit. Sacerdotes sacri urbis, in dextro latere, Dedicata Cal. Mart. M. Iunio Max. II. & Vellio Aquilio Coss. curante
- Cœlia.** Fla. Martiano & B. Fictore. V. V. Et in altera. Fla. Maniliæ V. V. Max. cuius egregiam sanctimoniam & uenerabilem morum disciplinam, in deosq; peruigilem administrationem, Senatus laudādo cōprobauit: Aemilius Rufinus frater, & Flauj Siluinus & Irenæus sororis filij ob eximiā eius erga se pietatem præstātiāmq; in latere dextro. Collocata XII.
- Manilia.** Cal. April. C. Veraio Attico, & A. Asinio Prætextato Coss. Augurum disciplinam ab Actio Nauio, ubi de eo diximus processisse narraui: unde collegium institutum, cui tanta fuit autoritas, ut nihil magni in rep. fieret inaugurato, inauspicatōue. Reges, Consules, aut Dictatores qui uitio creati per augures censebātur, redeuntes retractabantur: in monte
- Augures.** consistebat augur, manū supra caput eius qui inaugurabatur tenebat, cū lituo in altera manu, id est, recuruo baculo, septentrionem à sinistra, meridiemq; à dextra statuens, oculis regionem præfiniebat, uerbaq; quædā ad Iouem dicebat, atq; ita inauguratus discedebat.
- Lituis.**

R. VOLATERRANI COMMENTARIORVM
VRBANORVM LIBER XXX.

De principe præcepta nobilium authorum.

Dionis præcepta de principe

VANDO autē princeps communi societati, bonoq; diuinitus datur, de hoc item ac ijs quæ ad eum pertinent, dicam. Dion qui Romanam scripsit historiam, ponit Augustum quandoq; de restituenda rep. cogitantem, ad consilium Agrippæ & Mecœnatem adhibuisse. Igitur alteri tuendi imperij, alteri Mecœnati dimittēdi uitæq; priuatæ partes tradit magnis utrinq; rationibus. Scripsit etiā separatim de Regno tris libros. In his primū præceptū Regi, ut deos colat atq; ueneretur: quos si quis impune præterire posse putat, is eos aut prauos aut stultos opinatur. Deinde homines curet atq; amet, si & ipse redamarī cupit. Nam uerisimile non est nec natura patitur, diligentem nō diligi, cum uideamus canes equosq; magistrōs, curatoresq; suos circūludere, eisq; blandiri. Post hæc labores amplectatur, spernatq; uoluptatem, quæ inter cætera mala possidentem se non diu perfrui sinit. At labor diutius laborantem sustinet atq; adiuuat. Milites commilitones appellet, hominumq; se magis patrem & pastorem quàm dominū uocet. Domini appellationem non solū inter liberos, sed etiā inter seruos fugiendā censeat. Sese magis multitudinis naturæ quàm suæ accōmodet. Præterea liberalitate præditus existat, nec uereatur benigne faciendo sibi defuturū aliquid: cum ea sit conditio donantis, ut magis gaudeat quàm qui accipit. Præter omnia sit ueritatis ac simplicitatis amicus, eamq; uti regiam uirtutē conlectetur. Astutiam uero ac fraudē uti seruilia putet. Nam uilia animalia ea potissime sunt quæ insidiātur. Laborātium circa se hominū præsertim militū rationem habeat. Ad bellū omni tēpore paratus existat. Sic enim ipsius in sua magis fuerit potestate. **Plato** PLATO in Critone regnum probat unū totius orbis, ad dei similitudinem, ita tamen ut in alijs locis dicat: Senatus autoritas ad consilium adhibeatur. Ratio, quoniam nulla essent bella, nulli tumultus, dum unus omniū potiretur. Debet & pastoris modo præesse. Sicuti apud